

ЧУКРОМ КІЛТИ

КОМЕДІЯ В ЛИСТАХ НА ДВІ ДІЇ

ЗАУВАЖЕННЯ ДО ТЕМУ П'ЄСИ

У п'єсі всього двоє виконавців: автор, що промовляє слова Джорджа Бернарда Шоу, й актриса, яка грає роль місіс Патрік Кемпбел. На ньому — темний костюм, може бути й смокінг; все залежить від того, що більше личить даному виконавцеві. Актриса з'являється по черзі в трьох нарядних вечірніх сукнях — вони й модні, і водночас нагадують стиль початку століття. Однак всі вони повинні максимально підкреслювати вроду актриси. Гримувати виконавців під Шоу та місіс Кемпбел зовсім не треба. Актриса вдягне одну сукню в першій дії, другу — в першій половині другої дії і третю — після того як повернеться на сцену в кінці п'єси. Остання сукня найскромніша і створює враження, що актриса по-старіла.

Декорації дуже прості. Красивий письмовий столик та елегантне крісельце для неї. Під столиком — ослінчик для ніг. Йому — висока конторка для писання навстоячки й високий табурет. Праворуч від конторки — низенький стільчик або пуф, що легко переноситься з місця на місце. В центрі сцени на легенькому столику — шкіряна коробка для капелюшків з відкидною кришкою. Двоє дверей: одні — в задній стіні, по центру сцени, другі, всуціль скляні, що служать водночас і вікном, — ліворуч, за письмовим столом. Письмовий стіл і конторка стоять так, щоб не заважати акторам вільно пересуватись по сцені.

Перша дія охоплює період з 1899 по 1914 рік, друга — з 1914 по 1939 рік.

ДІЯ ПЕРША

Відкривається завіса.

Актор і актриса виходять з глибини сцени і з протилежних боків наближаються до коробки для капелюшків.

АКТОР. Вистава наша починається в оцій коробці.

АКТРИСА. Напередодні другої світової війни, за кілька днів до своєї смерті, місіс

Патрік Кемпбел писала Бернарду Шоу з Франції: «І все-таки цікаво знати, що станеться з цими листами. Я запхнула їх в стару пошарпану картонку і ховаю на ніч собі під ліжком».

АКТОР. А сталося те, що англійка, котра поховала місіс Патрік у Франції, знайшла картонку під ліжком і, покинувши геть усе,

зуміла довести її в Лондон рівно за п'ять днів до того, як німці захопили Париж. Так збереглися сотні листів, якими обмінювалися між собою майже протягом півстоліття Джордж Бернард Шоу та місіс Патрік Кемпбел.

Продовжуючи монолог, актор перебирає в коробці листи, а потім відходить вглиб сцени; актриса в цей час повільно наближається до свого стола.

Листи любовні, листи ділові, листи радісні й дуже невеселі, листи, сповнені високих надій і найглибшого розпачу,— ціле людське життя!.. В цій драмі не треба жодного слова від себе — нехай говорять самі листи, і тільки листи... 1899 рік. Початок листування — несистематичного, з великими перервами, але цілком невимушеного, яке може бути лише між близькими людьми. Він пише до неї перший і запрошує до себе в замський котедж погостювати неділю в його товаристві разом з місіс Шоу, на якій він одружився лише рік тому. Ось цей лист:

З цього моменту актор виступає в ролі Шоу. Поки він читає по пам'яті першого листа, Кемпбел тримає один з листів так, ніби щойно його одержала.

...Хайнхед, 12 квітня 1899 року... Шановна місіс Патрік Кемпбел.

Дивіться на неї. Вона стоїть до нього спиною.

Ми найняли цей будиночок тільки до чотирнадцятого травня; отже приїздіть швидше. Місіс Шоу буде дуже рада вас бачити.

Овочі взяли верх над своїми огудниками. Мені весь час торочили, нібито їжа без м'яса непоживна, що зламані кістки в моїй нозі ніколи не зростуться. Та ось я щойно зробив рентгенівський знімок і — дивнеє диво! — побачив там таку чудесну біленьку й цілісіньку кісточку, що негайно дав розпорядження в разі моєї смерті зробити з неї розп'ялку для рукавичок і послати вам на пам'ять!

Місіс Кемпбел сміється, опускає листа, сідає і слухає.

Я бачив ваше останнє фото. Воно, звичайно, чудесне, але я сфотографував би вас у ліжку, примовляючи: «Не можна так спокушати долю!» Вродливих людей, зрештою, скільки завгодно, але хай вони спробують знайти у своїй голові хоч дециму сірої речовини, щоб замастити нею шви, залишені голкою драматурга. А от ви вмiсте ховати білі нитки, залишені автором, і це справді дар божий... Сподіваюсь, що ви зможете приїхати... Щиро ваш Джордж Бернард Шоу.

Поки говорить актриса, Шоу ніби читає про себе один із листів. Але ця умовність не повторюється весь час: вона потрібна лише для організації дії.

КЕМПБЕЛ. Кенсінгтон-сквер, 33, Лондон, 21 квітня 1899 року. Вельмишановний містер Шоу... Тепер я жахаюсь, бачачи свої фото—

настав час зморщок і подвійного підборіддя! Поможі мені господи, як і всьому жіноцтву! Боюсь, що не зможу скористатися з вашою гостинністю. Я десь розгубила всіх своїх незліченних синів та дочок, вони неодмінно нагрянуть не сьогодні-завтра і перешкоджають мені підписати контракт на гастролі в Америку: двадцять тижнів по стільки ж доларів за хвилину!..

Мене запросили зіграти в чарівній казці Ростана. От було б щастя, коли б ви переклали її для нас! Як ви на це дивитесь?

Благослови вас господи за те, що ви примушуєте нас посміхатись, і хай простить він вас за оті безсмачні літературні капості, від яких у нас мороз по спині бігзе...

Щиро ваша... Беатріса Стелла Кемпбел.

ШОУ. Вельмишановна місіс Патрік Кемпбел, не думаю, що мені фарту сунути носа у цей казковий витвір Ростана — від нього одразу потягне сіркою й «тепельним полум'ям». Ні. Дозвольте й вашим сучасникам піти жар-птицю. Зверніться до когось із юних світил. А я вже видихався, запрацювався, опошлювався і надто старий для таких забав: у липні мені стукнуло сорок п'ять, як один день...

Щиро ваш... Джордж Бернард Шоу.

КЕМПБЕЛ (до з а л и). На четвертому місяці нового століття мого чоловіка було вбито на війні у Південній Африці. Ми прожили з ним шістнадцять років, і тепер я відчула нестерпну самотність. Єдиним порятунком була робота, і того ж самого року я виступила в новому спектаклі.

ШОУ. 7 листопада 1901 року.

Вельмишановна місіс Патрік Кемпбел. Я нарешті дістав квиток на вашу виставу. Це справді велика подія, і те, що вона супроводжувалась музикою Генделя, її навіть прикрашає. Щоправда, на мою думку, хор «Алілуйя» не завадило б підігріти, опустивши його хвилини на десять в окріп. О, ще! Слово честі, неприродно, що ваш партнер помирає без сторонньої допомоги, бо для чого ж він квоктав, мов Отелло, з перерізаною горлячкою?!

...Та все це дрібниці. Враження було надзвичайне... З щирим захопленням... ваш Бернард Шоу.

КЕМПБЕЛ (до з а л и). Після того я грала в багатьох чудових п'єсах, і успіх змінювався успіхом: «Пелеас та Мелісанда», «Гедда Габлер», «Белла Донна»... Спектаклі поперемінно йшли в Англії й Америці. Спливло кілька років, перш ніж я знову одержала листа від містера Шоу. Діти мої попідростали і вже переженілися: син Бео 1909 року, а дочка Стелла — 1911.

ШОУ (до з а л и). А я в цей час випускав п'єсу за п'єсою. Перша п'єса «Фанні» мала нечуваний успіх, пройшла шістсот разів і почала давати такі гроші, про які я не міг

навіть мріяти. Після прем'єри я серйозно взявся за роботу над п'єсою, яку давно задумав для місіс Кемпбел — «Пігмаліон». На початку 1911 року вона була готова.

До неї.

Люба місіс Кемпбел, щойно оце я довідався, що ви повернулись з Америки. А тут нагода: завтра опівдні я саме буду у ваших краях. І... і... можна мені заскочити до вас на скляночку чаю?

КЕМПБЕЛ (до зали). Не встигла я подумати, що йому відповісти, як у парадному закалатав дзвінок, він вихором влетів у вітальню, і ось я вже слухаю його нову п'єсу і корчусь від страшного жаргону, на якому говорить його Еліза. Кінчивши читати, він заявив, що писав цю п'єсу для мене, й одразу щез. Я хотіла подякувати йому, але боялась показати надмірну цікавість. Я йому написала.

До Шоу.

Вельмишановний містер Шоу! Насамперед велике вам спасибі за те, що ви прочитали мені вашу п'єсу й гадаєте, ніби я можу зіграти оту гарненьку нечупару. Тільки чи певні ви, що я вам сподобаюсь? Проте мушу визнати, що мені було дуже приємно — так несподівано! — побачити вас знову.

ШОУ. Стелло! Я дуже боявся, що ви одразу ж догадаєтесь, але не знав, як примусити вас дослухати п'єсу до кінця. Коли ви негативно відгукнулись про неї, я зрозумів, що все пропало — ви ніколи не будете моєю маленькою продавщицею квітів!

КЕМПБЕЛ. Але ж я нічого не сказала! Звісно, я одразу ж догадалась. Хіба ви забули? Як тільки ви дочитали першу картину (підводиться з місця й підходить до нього), я встала й сказала вам: «Нахаба! Ви ж написали це для мене, кожну репліку! Я ж чую, як ви передражнюєте мене». От і все, що я сказала вам. Та якщо ви мітите на серйозне і скажете, коли, де і з ким це треба грати, цілком можливо, що одного чудового дня я й зіграю... Ну, та що там... Приходьте.

Виходить на авансцену і швидко говорить до зали.

І він прийшов до мене «на склянку чаю» одного чудесного червневого дня з посмішкою на вустах і договором у кишені. А коли він пішов, мені здалося, що наша дружба міцніє надто швидко. Одержавши його наступного листа, я вже була в цьому певна.

Вона прямує у глибину сцени і, поки він говорить, дивиться у вікно.

ШОУ (наближається до неї). Але

ж ви знали, що так і буде! Я йшов до вас спокійний і глухий до почуттів, мов пень. Я йшов поговорити про справу.

Та хай мене грім поб'є, коли я не закохався у вас до нестями в перші ж півхвилини! Все пішло шкереберть! І, думаєте, це швидко минулось? Ні, це тривало півтори доби! Я літав поза хмарами, ходив, мов сновиди, увесь наступний день аж до самого смерку, наче мені ще немає і двадцяти!

КЕМПБЕЛ. Але ж вам уже не двадцять, і театр — не пусті витребеньки, а діло... дуже серйозне діло. Знов говорю вам «якщо». Якщо я спроможуся збити для п'єси трупу, я зіграю вашу гарненьку замазуру. Більшого поки що не обіцяю. Що ж до хмар, то це загалом непогано. А втім, лише бог один знає, хто де літає...

ШОУ (виходить на авансцену, зупиняється навпроти своєї конторки). Ну що ж, діло — це діло: доведеться обнародувати приголомшливу новину, що ви полонили мене і... зробили рабом свого власного театру! Бачите, як кепсько мати зі мною справу. Вас одразу ж втягли в атмосферу безстыдства, за яким ховається, щулиться і мріє моя бідна сором'язлива душиця. Ще не дійде до вас цей лист, а про ваші помисли вже знатимуть всі, та ще й в романтичному ореолі. Проте факти будуть такі точні, що вам доведеться викласти карти на стіл і грати чесно. Отже — стережіться!

КЕМПБЕЛ (поволі наближається до нього). Я завжди граю чесно і не ховаю карт у рукав! Це ваша манера — «я саме буду у ваших краях»... Які тонкі викрутаси!

ШОУ (прямує до неї. Вони зустрічаються посередині сцени). Цілком достойна тактична хитрість. Що з вами? Боїтеся віддати своє серце соціалістові й актору, який досі не кається... що віддав вам своє? Чи боїтеся, що вже нездатні закохатися?

КЕМПБЕЛ. Беатріса Уебб має рацію — ви справжній диявол. А хіба можна закохуватися в нечисту силу? Приходьте в п'ятницю, обіцяю — ми будемо самі!

Підходить до вікна і дивиться в нього, мрійливо посміхаючись.

ШОУ (до зали). Якщо Стелла задумала вас полонити — краще добровільно здіймайте руки: вона чарівна. Весь Лондон пізнав її чари зі сцени, але я відчув їх на собі зовсім за інших обставин і незрівняно більше, ніж інші... Ніколи б навіть не повірив, що в мені ще лишилося стільки пороку.

До неї.

Люба Стелло! Всім серцем дякую і за п'ятницю, і за суботу. Я знов немовби жив

у чарівному сні. Тепер я отямився й опустився на землю, і всі мої цимбали, тріскачки та «оглушливі вульгарності» знов терзатимуть вухи моїх жертв. Та все ж таки я був би останнім негідником, коли б став заперечувати, що ви не надзвичайна жінка й що ваші чари не вкинули мене в блаженне небуття на цілих дванадцять годин... Д. Б. Ш.

КЕМПБЕЛ. Ближче до діла, містер Шоу!.. Я почала переговори про оренду театру і роздзвонила на весь світ, що набираю трупу й маю намір зіграти Елізу містера Шоу.

Наближається до свого столу й під кінець монологу сідає.

Ви, певне, вже читали про це в газетах. Хто буде моїм партнером і гратиме Генрі Хіггінса, я ще не знаю, та це байдуже. Когось підшукаємо.

ШОУ. Найчарівніша серед усіх смертних!.. Я щойно прочитав про це в газетах, але поводитиму себе, як остання свиня — у мене жах як болить голова, пожалійте! Не заздрю вашому зубному лікареві — ось, мабуть, кому важко доводитись! Він не може вас не кохати, і все-таки змушений мучити вас — умисне, обдумано й за всіма правилами науки. А мені б краще встромити собі ніж у серце й померти біля ваших ніг. Тимчасом я зараз вирву половину ваших зубів — без наркозу! А тепер в руки бере перо професійний письменник. Слухайте його опус.

Вона хоче щось сказати, він перебиває її.

Мовчіть!

О Стелло, зірко серед зірок! Ніщо так яскраво не блисне серед світил, як ваш катастрофічний провал, лиш тільки ви наважтесь поставити спектакль за однозірковою системою. Ніщо не врятує вас, навіть мій геній у поєднанні з вашим. «І сотворив господь мужчину та жінку». А ваші глядачі у своїй більшості — жінки. Ви не спроможетесь угамувати їх тугу за ідеалом мужчини. А хіба може бути таким ідеалом жалюгідний сіромаха з жебрацьким заробітком, заштовханий у закутки сцени? Ви що, хочете стати другою Дузе? Молотком без ковадла? Циркачем з паперовими гірями? Поставте «Пігмаліона» з якимсь дешевеньким Хіггінсом, і вашу особу чекає громоподібний успіх! Але прибутки од вистав не перевищать двохсот фунтів. За кілька тижнів справа набуде загрозливого характеру. Ви перелякаєтесь і почнете жбурляти скажені гроші на рекламу. Збори знизяться до ста двадцяти фунтів. Ви знімете виставу і будете ховатись, щоб не потрапити мені на очі. Ви будете пнутися з шкіри, поки не розтринькаєте все до останнього мідяка. А потім що? Тільки Америка з усіма її жахами, намагання хоч трохи виправити свої справи, провінція або ж — прощай назавжди сцена, як це сталося з місіс Кендел. Візьміть

люстерко, погадайте на нього, — ну, як ви тепер ся маєте? Але де ж мені взяти для вас підходящу пару? Вас хлібом не годуй, дай тільки похизуватися серед нікчем. З ними спокійніше, а в постановочних п'єсах вони на своєму місці і навіть створюють ансамбль. Але в моїх п'єсах треба грати, грати як слід. Хто ж може доповнити вас? Хто буде Джоном Дрю у новій Ади Реган, Ірвінгом при Елен Террі? Ні, Стелло! Мені потрібен Хіггінс-герой. Я не хочу знедолювати вас. І себе теж. «Тебе б не міг я так, голубонько, кохати, коли б ще більше гроші не любив!»

КЕМПБЕЛ. Ах, містер Шоу, та ви справжній комік! От так і зватиму вас — Джой, клоун Джой. Хіба я сама не знаю, що вистава з двома зірками незрівнянно краща, ніж з однією, а вистава, де всі ролі грають зірки — це видовище для богів?!

ШОУ. Якщо ви це знаєте, то чого ж опиратися?

КЕМПБЕЛ. Я не опираюсь. А коли вам байдуже, чи все в мене гаразд з роботою, то знайдуться й такі, кому це зовсім не байдуже. Джеймс Баррі написав для мене нову п'єсу і Чарльз Фромен пропонує мені ціле багатство, якщо я повезу її в Америку.

ШОУ. Знаю, все знаю. Але, Стелло, заради всього святого, будьте ви благородним!

КЕМПБЕЛ. Я не хочу бути благородною, мені набридло торгуватися з вами, як на базарі! Коли роль Хіггінса важливіша за роль Елізи, то шукайте собі модного актора і обійдіться без мене.

ШОУ. Стелло, не говоріть дурниць. Ви, всіма визнана зірка і фактично ветеран сцени, повинні мати такого партнера, який був би також всіма визнаною зіркою.

КЕМПБЕЛ. Ветеран?! Як ви смієте! Я не ветеран! Ветеран! Що я — рисак, який колись завоював приз на дербі, а тепер пущений на пашу? Ветеран! Можна подумати, що я ношу фальшиву косу, скляне око і дерев'янку замість ноги! Вибачте, очі в мене свої, зачіска теж, і на ноги поки що не жаліюсь. Мені всього тридцять дев'ять — і одного дня більше! Звичайно, в мене є дочка, якій двадцять вісім років, ну то й що? В Індії це нікого б не здивувало.

ШОУ. Ви закінчили?

КЕМПБЕЛ. Ні, не закінчила. Мені сьогодні сказали, що ви примушуєте мене грати Елізу тільки для того, щоб познущатися з мене, щоб кожен міг плеснути язиком: «Оце то сміхота, ну й сміхота! Вона грає молоденьку дівчинку!» Але побачимо, хто сміятиметься останній! Ну кому потрібна ваша ідіотська п'єса без мене? Ви, мабуть, хочете знати, в якому театрі піде вистава і який фінансовий стан цієї антрепризи? Будьте спокійні, про все доповім вам, тільки, прошу вас, менше базикайте.

Вона обходить круг письмового столу і прямує на авансцену.

ШОУ. Я не бажаю, щоб ви мені про щось доповідали. Я художник, і не цікавлюся грошовими справами. Я хочу, щоб у п'єсі була моя Ліза, і ніяка інша. Для того я й п'єсу написав, щоб у мене була моя Ліза. І мені потрібний для моєї Лізи відповідний Хіггінс. Кінець, більше слухати нічого не стану!

Підходить до стільця, сідає.

Ось сяду тут і завию. Я можу вити двадцять років безперестану, все голосніше та голосніше. Я нічого не прошу, хай тільки все буде по-моєму.

КЕМПБЕЛ. Ох, ріднесенький, що ж це за лист! Я назвала вас «ріднесеньким» тому, що «дорогий містер Шоу» — пусті слова, а «ріднесенький» — це найдорожчий, це найближча людина, її розум, манера говорити, така людина, як ви, такий розум, як ваш, і така манера говорити, як ваша. Мені не терпиться як можна швидше почати роботу, і я призначила першу репетицію на перше вересня.

ШОУ. Перше вересня мене цілком влаштує, якщо ми знайдемо хорошого Хіггінса. І з цього ви мене не зіб'єте. Наші друзі вже починають лихословити. Я потопаю в натяках і плітках, як Монблан у снігу. В понеділок увечері ми з місіс Шоу були у Джеймса Баррі. Об одинадцятій я зібрався додому. Баррі спитав своїм тягучим шотландським жаргоном: «Сьогодні увечері ви ще побачитеся з місіс Кемпбел?» Ось які непристойності адресуються вам з моєї вини. На превеликий жаль, мені не можна навіть закохатись без того, щоб про це не дізнався весь світ. Двадцять шостого поточного місяця мені стукне п'ятдесят шість, а я все ще не можу стати дорослим.

Підводиться.

А тепер я мушу піти й прочитати цього листа моїй дружині Шарлотті.

Прямує до конторки.

Мої любовні історії страшенно її забавляють. До того ж мені необхідна аудиторія. Ох, даруйте, це ж богохульство, але голова в мене й досі не в порядку, і характер від цього стає нестерпним. Стелло, то репетиції з першого вересня, га?

КЕМПБЕЛ. Авжеж, з першого вересня.

ШОУ (до зали). Проте їм не судилось початися, принаймні тоді. Через кілька тижнів, невдовзі після того, як я поїхав відпочивати в Європу, Стелла потрапила в жахливу автомобільну катастрофу, Кемпбел витягає з-під столу осліпчик і кладе на нього ноги.

яка зруйнувала всі наші плани і не дозволила їй грати понад рік. Вона їхала

в таксі до Альберт-холлу, тримаючи на колінах китайського мопса. Ту собачку звали Джорджіна.

Шоу сідає на свій табурет.

КЕМПБЕЛ. ...то був сліпучий удар! Світ потьмарився мені в очах, голова роздулася, наче гарбуз, обличчя стало багровим; ще й досі я схожа на якесь опудало, а тіло мені ломить і ниє від маківки до самісіньких п'ят і вкриті синцями завбільшки з блюдце. Боюсь, що я не зможу більше грати Белла Донну, й виставу доведеться зняти. І Лізу — на жаль! — так само. Мей Стречі просила написати вам, може, ви будете такий люб'язний, що дозволите нам взяти Лізу з собою у Францію на час мого лікування. Я читати му їй п'єсу, яку тепер уже ніхто не побачить, і ми триматимемо її в секреті. Пишіть, щоб я могла швидше видужати. Але одного листа на день буде замало.

Під час її хвороби вони не дивляться одне на одного. Треба створити враження розлуки.

ШОУ. Отель де Рюссі, Бад-Кіссінген, 9 серпня 1912 року.

Стелло, Стелло, всі північні вітри співають навперебій ті тисячі листів, що я їх написав вам цього літа. Та ось учора по обіді заїла коробка швидкостей у моїй машині і, клянуся життям (яке підтримують тільки овочі!), я простояв на клятому схилі, простояв на моїх бідних, утомлених ногах десять годин підряд, силкуючись підтримати настрої мого шофера, поки він розбирав усю машинерію до найдрібнішої деталі, а потім знову її збирав. Я знайшов якесь село й чисту кімнату з двоспальним ліжком у тракторі для Шарлотти та її сестри, де вони залюбки виспалились. Ми з шофером трималися мужньо і зустріли світанок як герої, котрих так і не здолав сон. Того дня ми взагалі були молодцями. Зате наступного (це було вчора) — боже мій! Скажу по правді, моя рибонько, якщо ви гадаєте, що я здатний на любовні дурниці, то ви жорстоко помиляєтесь. Мої коліна вийшли з ладу, а литки розпухли, як у прикажчика, якому за прилавком ніде сісти. Я не зможу відчувати любовного потягу до вас принаймні ще десять хвилин.

Згода — я надішлю вам верстку «Пігмаліона». Але заздалегідь попереджаю: якщо ви ще раз його прочитаете, ви пропали! Ви миттю впадете до моїх ніг, розсипавши своє чорне волосся. Тільки воно скидатиметься на фарбоване, бо мої коричневі черевики просвічуватимуть крізь пасма.

Якщо ви з якоїсь причини залишите Францію до кінця місяця, повідомте мене. Шарлотта буде тут весь час. Вона пожадливо ковтає розріджене повітря, а її сестра борсається у багні, й кожна платить по п'ять марок за процедуру. До речі, ні та, ні друга

абсолютно нічим не хворіють. Шарлотті заманулося схуднути, а її сестрі — погладшати. Заради цього обидві удають, ніби в них астма, і от — лікуються. Я сам лікувався ту-тешніми водами — випив ковток, і цього з мене вистачить на все життя.

А леді Стречі з вами? В такому разі, що ж вона подумає про мене, коли ви на її очах терзатимете свою жертву? Урочисто клянуся: коли я входив у ваш дім на Кенсінгтон-сквері, я був твердий, мов криця, і гордо певний у своїй неприступності. Та не минуло й тридцяти секунд... Ох, Стелло, коли б у вас була хоч крапля порядності, цього б не сталося. Де моя гідність? Де глузд? В мої літа... слиньтяство, непроторений маразм! Ні, я подолаю цю неміч або, ще краще, пущу її в діло: напишу цілу низку п'єс.

КЕМПБЕЛ. Можете писати п'єси про що завгодно, тільки, будь ласка, не про нас!.. Моя дочка Стелла, коли була маленькою, співала пісеньку, яка їй здавалася дуже кумедною. Пісенька починалася так:

Збожеволів навіжений,
З глузду з'їхав далебі,
Полуничним джемом ревню
Чистить чоботи собі,
Здуру казна-що верзе,
Власний капелюх гризе.
Ні, він просто збожеволів...
От і все!

Йй-богу, це про вас.

Вона необережно повернула голову і стогне від болю.

В мене й досі синці під очима, а в плече ніби хто голками штрикає.

ШОУ. Ви згадали маленьку Стеллу, і на пам'ять мені сплив випадок, коли я вразив її своєю черговою вихваткою. Ми сиділи в ложі театру «Савой» на якійсь ідіотській постановці моєї старої п'єси; коли опустилась завіса, публіка влаштувала мені щось подібне до овації. Мене поривало встати і благословити всіх.

Хрестить повітря.

Нічого дивного: я часто відчуваю себе таким собі папою римським. Проте я стримався. А бідолашне дитя вирішило, що я з'їхав з глузду.

КЕМПБЕЛ. Здається, ви там не нудьгуєте. Як жаль, що я не з вами, та мені не дозволяють навіть сидіти більше години підряд. Не кажучи вже про поїздки на авто.

...Тут, в Ексі, напрочуд красиво: іноді мені щастить поглянути через вікно. Але кричущі виряджені посудниці, обсіпані перлами, з кривавими нігтями й сургучними ротами викликають у мене дрож. Раніше я ніколи не бувала на модному курорті, і все мене трохи вражає. «Смійся, і весь світ сміятиме-

ться з тобою, та тільки захропи, і ти в постелі залишишся сама». Може, колись, якщо ви будете цяця і не бешкетуватимете на репетиціях, я напишу вам справжнього любовного листа.

ШОУ. Любовного листа! Свята простота! Та хіба ви коли-небудь писали мені щось інше? Ні, це маю зробити я. А ви моліться за нас обох: коли вступає у свої права оте чортовиння — любов, — людині загрожує погибель! Ах! І я б хотів, щоб ви були зі мною, ви б мене уберегли від тієї халепи, в яку я вскочив учора. Коротше: в одному містечку, миль за двадцять від французького кордону, моя машина надірвала в собі якийсь життєво необхідний орган. Мріючи про тишу й про те, щоб мене здуру не переїхали, я зайшов у перукарню, забувши, що підстригався лише напередодні. І ось наслідок: мене обкарнали так, що я zostався майже лисий. Сталося те, що зі мною іноді буває: перукар, глянувши на мої брови, подумав, що то допоміжні вуса, і закрутив їх. Тепер вони в мене у мефістофельському стилі. Одне слово, підчикрижили: ні дати, ні взяти — фокстер'єр. Знову прощай хвилин на десять любовне томління!

Якщо в Савої сонечко сяє, а ви багато їздите на машині, попросіть у шофера мастила і втирайте його собі в личко. Інакше воно почне лущитись. Особисто я користуюсь живильним кремом, проте мастило дешевше і аж ніяк не менше допомагає.

КЕМПБЕЛ. За що тільки бог вам послав такий розум — ви його не заслуговуєте; а втім, не такий це вже й розум, — просто надміра енергії та баламутство. А мені от бракує вашої життерадісності й улюбленого ірландського акценту, котрий напевне був у змія, інакше б Єва ніколи не помітила яблука, і тим паче не з'їла б його. Зробіть щонебудь, тільки швидше, бо я пропаду. Я така хвора! Будь ласка, прошу вас!

ШОУ. Дурниці! Я ніколи не потураю хворобам. Жінка моя хвора, мати хвора, а я га-саю водночас на репетиції двох п'єс. Та хай хоч половина земної кулі провалиться в пекло, я тільки реготатиму. Якщо по честі, то це я заслуговую на співчуття! Зараз одержав листа від якоїсь суффражистки. Вона пише: «Біднесенький, всіма ображений голубчику мій...» Бачите! Це вам треба скочити з ліжка й утішати мене.

КЕМПБЕЛ. Ну що ж, любий мій, я ще не вознеслась на небо, і в мене ще не виросло шістнадцять підборідь, та й груди ще тугі, звичайно, коли я в корсеті. Вчора мене провідав геній з геніїв нашої епохи, а ваш сусіда — Джеймс Баррі, чиї одноактні п'єси справді користуються успіхом. І, увявіть собі, він дивився на мене без огиди. Отож поквартесь. Я дуже скучила за вами... і за Лізою теж.

ШОУ. О богине, зараз я ближче до тебе на цілих сто двадцять миль. Дивно, але раніше я ніколи не бачив Орлеана. Колись обов'язково сотворю п'єсу про Жанну д'Арк з таким початком: діва вимітає попіл після свого спалення, а потім возноситься на небо. В одній із сцен Вольтер і Шекспір кидаються врзніобіч, щоб не зустрітися з нею. Хочете зіграти Жанну? Ви в'їжджаєте на баскому коні з вогненним мечем, у шоломі, і б'єтеся з цілою армією статистів.

КЕМПБЕЛ. Ваші листи — веселий танок слів. Як відповісти на них своїм нещасним пхиканням? Буде жахливо, коли вас осяє думка, що я просто вульгарна, дурна овечка. А біля вас упадає стільки «блискучих дам» — і Свята Жанна, і ціла тьма інших.

Якщо повернетеся в понеділок або вівторок, приходьте о четвертій та посмішіть мене; може, я повірю, що видужувати мені справді є рація.

ШОУ. Гай, гай! Хоч я і повернувся в Англію, проте ні в понеділок, ні у вівторок не зможу добратися до вас: треба пертися у Ліверпуль допомогти провести ще одну репетицію «Цезаря та Клеопатри». Генеральна була жахливою. Такого безглуздя в мізансценах і перебріхування тексту ще ніхто не чув і не бачив. Переконаєшся, що найправдивіше місце у виставі, це коли Клеопатра сказала: «Як темно і як сумно». Вона зіграла цю сценку так глибоко природньо, що освітлювач пожалів її і вихлюпнув на сцену цілий океан сліпучого світла.

КЕМПБЕЛ. Ой, любий мій! Тепер уже пізно, щоб щось переробити — доводиться приймати й кохати вас таким, який ви є; та слово честі, коли ви були маленьким, що слово хоч раз повинен був крикнути вам «Цить!»

ШОУ. Моя прекрасна біломармурова богине!

Все, що було зроблено для мене в дитинстві, робилось ненавмисне. Мене не пестили, мені не допомагали. Ніхто не забороняв мені в міру моїх сил відкривати чудеса всесвіту. Мене вважали тим, ким я був насправді: нестерпним капосником. Ніхто не замислювався над тим, ким я можу стати. Тим паче я сам. Мені й на думку не спадало, що я не схожий на інших людей (і що я гірший за них). Життя показало мені, на що я здатний, або, вірніше, на що не здатні інші, і це мене страшенно вразило. Ви навіть не уявляєте, який я був сором'язливий та боязкий.

КЕМПБЕЛ. Вчора я тричі сідала відписувати вам, і щоразу моя температура підскакувала до хмар! Згляньтеся на мене і потерпіть ще трохи. Ось уже дванадцять років, як я вдова, чотири дні, як стала бабусею, і лише кілька тижнів тому мало не віддала богові душу. Що ви лепечете про сором'язливість та боязкість? Я сама знаю: ви сенти-

ментальний, як Кітс, і тихий, мов ягня, а «поганий смак», на який ми так часто скаржимося — не що інше, як витончена форма комкетства... Ні, ні, листи ваші — пастка, така ж небезпечна, як і ваша співуча ірландська говірка!

ШОУ. Ах, ваша правда! Міцніше затуліть вуха, щоб вас не звів цей балакучий ірландський баламут і лицедій! Він наповнить свою авторучку кров'ю вашого серця і продасть театрові ваші найсвятіші почуття. Неодмінно продасть! Він — машина, яка тільки пише й говорить, яка працює безмалъ сорок років і диявольськи набила собі руку. Треба було попередити вас про це раніше, але мені здавалось, що сивина й п'ятдесят шість років зроблять будь-яку любовну гру неможливою і смішною. Та тепер це запізно.

КЕМПБЕЛ. Є одна гра: «Тихо, тихо, крок за кроком». Таке спіткало й мене. Але ви були певні, що я не вірю, ніби ви прийшли до мене тому, що вас цікавила я. Для мене було ясно, що цікавить вас тільки Ліза, і мені страшенно сподобалось, який ви діловитий, — аж голова пішла обертом від вашої убивчої ділової чарівності. Я не сказала вам «поцілуйте мене» тільки тому, що життя надто коротке для того поцілунка, якого жадає моя душа... Подивіться мовчки хоч дві хвилини мені в очі, якщо в вас стане духу! І на скільки годин після цього ви запізнитесь на обід?

ШОУ. Якби я мовчки дивився у ваші очі дві хвилини (мовчати цілих дві хвилини, коли в тебе є хоча б один слухач? — Не можу!), — я угледів би райські кущі. По-моєму, ви одужуєте: я чую дзвін у голосі, бачу спалахи в зіницях. Сильна, смілива Стелла знов повертається до життя. Стелла! А хто ж вона, ця Стелла? Жінка. А хіба жінка може кохати мужчину, кому життя — тільки привід для п'єси? А я саме такий. Невже вона хоче пригорнути до грудей бездушну колоду? Ах, її груди! Тепер згадав — от шельма! — коли вона вперше взяла мою руку й потисла так, що я торкнувся пучкою її грудей (ганебний прийом!), мене почало тіпати — бездушна колода корчилась в муках кілька годин! А хіба я тоді був їй потрібний? Що важив для неї якийсь суглобчик на моїм пальці? А навіть і його пройняв любовний трепет. Коли б відчула вона те, що відчув тоді я, вона б полинула в небо й сіла б на хмарку, а мене примостила б під правим бочком. Ах, вас треба, треба як можна швидше стягнути з ліжка і вдихнути вам биче здоров'я. Інакше я й сам полізу до вас у ліжко і ми сконаємо вкупі найганебнішим способом.

КЕМПБЕЛ. На деякі рядки вашого листа я можу відповісти тільки мовчанням — воно ж бо золото! Хіба не обізвала я вас клоуном? Це, здається, тоді, коли ви строїли з себе бога. Цей тиждень буде для мене тяжким.

Нарешті зібralися мене оперувати. Я не зможу кілька днів навіть писати, а моїм друзям раджу помолитися за мене. Я рада, що ми пізнали одне одного. На добраніч.

ШОУ. Хочете, я вам розкажу, якими підрахунками я займався, відколи ви злягли? Слухайте. По-перше, гроші. Певне, вона багата на гроші, якщо дозволяє собі так довго хворіти. А чи багата? Зараз прикинемо. По сто шістнадцять фунтів на тиждень, поки йшла «Белла Донна». Половина — у банк на виплату боргів. Залишається по п'ятдесят вісім фунтів — їх кладуть на її рахунок. Про що це свідчить? Про те, що банк їй підставляв кишеню, і вона вскочила у борги по самі вуха. Та всякому кредитові є межа. І ця межа не за горами. Може, вона вже об неї спіткнулась! А чи є в неї друзі? Далєбі ж, гординя тут ні до чого. Коли потрібні гроші, ви мусите їх десь роздобути — хоча б з-під землі. Мусите, мусите, мусите, МУСИТЕ! Та якщо вам не запропонувати їй силоміць не всунути певну суму, ви підете до лихваря. Підете! Тактовність — ось в чому біда! Всі бачать, що в жінки гроші течуть, як вода, а сама вона нічого не заробляє, — і все-таки твердять, що помічати це нетактовно! Дякувати богу, я позбавлений і такту й доброго смаку, — це ж вона так сказала! А яка ж солодка помста — стати, як той Юпітер з Данаєю, золотим дощем! Тільки золота в мене ріденько: я небагатий та ще й компаньйон фірми Шарлотта й т. д. Ні, дощем тут навіть не пахне. Скільки ж їй треба? Стати марнотратцем? Зась! Не маю права. Краще подумаю, на які кошти вона зможе сяк-так обходитись. Платня за житло, різдво. Різдвяні подарунки, рахунки, лікарі, няні. Звісно, лежачи в ліжку, вона чимало зекономить: не треба нарядів, витрат на таксі. Вистачить поки що двохсот п'ятдесяти фунтів? О боже! Пропонувати Стеллі таку мізерію! Сором мені, сором! Проте вона каже, що не вміє берегти гроші — такий ганебний недолік! Краще, мабуть, давати їй потроху: адже після різдва настануть будні, коли також не обійдешся без грошей. Скільки я зможу їй дати? Осел! Чого ти про це без кінця торочись? Адже ти добре знаєш, що хочеш дати їй тисячу фунтів. От і чудово: поклади чекову книжку в кишеню, піди до неї і спитай. Якщо відмовиться взяти, тобі гірше не буде, значить, ти й на таке нездатний, тільки й усього. А коли вона взята захоче, та все ж не візьме, тоді є кілька виходів, і найпростіший серед них — щирість.

Ге, ге! Мій дід запевняв, що жодна жива душа, чи то князівська чи жебрацька, не в змозі відмовитись від банківського чека навіть на п'ять фунтів, якщо цим папірцем пошелестіти їй біля носа. Ах, чому я не маю чека на тисячу фунтів і не можу пошелестіти ним біля вашого носа! Вас би одразу по-

тягло схопити його і спалити перед моїм носом. Який красивий жест! А я б записав номер, поклявся б у тому, що чек згорів, одержав би в банку новий і пошелестів би ним знову.

Стелло, якщо ті типи з банку... Ні, ні, не гнівайтесь, я ж тільки кажу — якщо, якщо, якщо! Гарзд, досить про це. Одначе, любя, як трапиться у вас найменша скрута, ви пам'ятайте: шур-р-р, шур-р-р, шур-р-р...

КЕМПБЕЛ. Ну й лист! Діждалася! Сном-духом не гадала! А може, ви позичте мені якісь бактерії? Лікарі не знаходять їх у моїй крові, задумали самі їх зварганити і впорскувати в мене. Чомусь вони обрали кінські, та я б краще воліла мати ваші. Ах, як мені хочеться, щоб ви опинилися тут і викинули через вікно всю ескулапову трійцю! Якщо днями не провідаєте мене, вам уже нікого буде провідувати. Попросіть Шарлотту, нехай подобришає. Навіть коли я для неї божевільна чи авантюристка, все одно вона може дозволити вам зайти до мене, поки я хвора. В цьому нема нічого непристойного. І я вмію бути моральним ортодоксом.

ШОУ. Ні. Краще її ні про що не просити. Я намагаюсь не згадувати вашого імені. Вчора Шарлотта ненароком підслухала нашу телефонну розмову й неначе стерялась; мені боляче дивитись, коли людина так страждає. Певне, я мушу вбити себе, або ж... убити її. А втім, страждати корисно всім нам; горе лише, що слабодухі страждають більше за всіх. Я волаю до бога, питаючи: чом не можна дати щастя одній коханій жінці, не жертвуючи при цьому іншою?

КЕМПБЕЛ. Любий, не говоріть дурниць! Мені вона вчора приснилася, ваша Шарлотта. Вона привітно потисла мою руку, всмінулась і сказала: «Я думала, що ви райська пташка, а ви просто безмозка гуска!» Сон урвався на тому, що я підскочила з ліжка, схопила таксі й помчала... ви знаєте куди. Стелла — небезпечна жінка!

Вона знімає ноги з осліничка й говорить до зали.

Відтоді пішло на одужання — я перейшла у приватну лікарню, де мене щоранку мисли кулаками, а на ніч прив'язували до дошки. В січні я стала спинатись на ноги, а в лютому до мене пустили гостей. І вони посунули цілими юрбами — всі, кого я знала в Лондоні, і навіть ті, кого я не знала. Один з них приходив щодня, приносив у мою кімнату троянди і сміх. Це був Джордж Корнуелісс-Уест. Містер Шоу скоро звернув увагу на його часті відвідини й став поводити себе дуже дивно.

ШОУ. Невже це правда? Той біс, який сидить у мені, вперто нашіптує, ніби ви замірились дати мені одкоша. Скажіть, ви справді хочете мене в шию та за двері? І годі

писати вірші, присвячені вам? Але, каюся, я зовсім безсилий придумати риму до «Стелла», хіба що «козулька весела», а до «місис Кемпбел» — «чом я не вмер». Хоч Джордж і подобається мені (я сам себе запевняю: він молодий, а я старий), — нехай потерпить, поки ви мені надокучите.

КЕМПБЕЛ. Заспокойтеся, милий Джой, не зважайте на людську глупоту. Сердешний ви мій! Хоч як вам тяжко, але це ніщо в порівнянні з тим приниженням, яке я терплю в присутності Шарлотти, — і все через те, що в мене нема чоловіка. Я розумію: ви тут нічим не допоможете, а от Джордж може серйозно допомогти. Тому не відмовте в ласці прийти до мене на невелику звану вечерю, де вас частуватимуть бананами, яблуками й горіхами. Нехай приходить і Шарлотта, якщо вона кине звичку дивитись на мене як на перезрілу кокетку.

ШОУ. Скажіть, чи не знає Шарлотта про Джорджа чогось такого, чого не знаю я? Вона була драконом і раптом стала зеленоокою русалкою. Мене вражає те, що вона дуже тепер поблажливо говорить про вас. В чім річ?

КЕМПБЕЛ. Жіночий інстинкт, мій любий, а ще плітки про те, який, ба, красень Джордж і як він прилип до мене. Та годі про це! Я тільки зараз дізналась, що захворіла ваша кохана матуся. Пригадую, ви якось сказали: «Від неї я успадкував розум, вдачу, і це їй робить честь». О Джой! Я знаю, як глибоко й ніжно ви її любите. Якщо вона покине нас, це буде найтяжча втрата.

ШОУ. ...Мама... так! У неї прорізався зуб мудрості, коли їй стукнуло вісімдесят, а тепер, кажуть, кінець. У світі все тече і міняється... Д. Б. Ш.

Сумний, пригнічений, він по колу обходить сцену й зупиняється праворуч біля конторки, звідки проголосить надгробну промову.

КЕМПБЕЛ. Сумна звістка дійшла до мене. Пером їй земля... У мене була мати, яка любила тільки Данте... душу її вщерть заповняла краса. Як зможете, розкажіть мені все самі.

ШОУ. (Він майже не рухається. Середину монолога промовляє наче сам до себе. Створюється враження, ніби він ще в крематорії. В голосі, жестах — велика любов до померлої матері. Стелла напружено слухає.)

22 лютого 1913 року... Ну й день! Опишу його вам, бо не знаю нікого, крім вас, хто не відчував би ненависті до власної матері, та й до дітей також. Досі не второпаю, хто ж ви є: італійська селянка чи справді незвичайна жінка? Та в кожному разі, мати для вас не була породженням пекла...

Чому похорони завжди загострюють по-

чуття гумору й підбадьорюють? Ці похорони пройшли блискуче. Ніякого похоронного фанатизму. Ніяких похоронних фізіоломія у траурі, які шморгають носами, симулюючи співчуття твоєму горю. Ніхто ні про що не знав, крім мене, Гренвіля Баркера та хазяїна поховального бюро. Коли вже я не зміг організувати святкову процесію з яскравими прапорами й радісною музикою, сповненою торжества життя, то досить і трьох. Я навмисне згадав про хазяїна поховального бюро, бо комізм становища виявився насамперед у ньому. Ми пішли в крематорій з Баркером; туди ж незабаром прибув гробовщик з катафалком. Попри скажену холоднечу, він рухався вчисто, воістину в похоронному темпі, хоч мама, щоб зігрітися, віддала б перевагу галопу. Гробовщик підійшов до мене з обличчям людини, убитої горем. І я без викрутасів, з цілком правдоподібною бадьорістю в голосі (бо пам'ятав про маму живила мене нестримною радістю), спробував пояснити йому, що професійне шахрайство в даному випадку зовсім необов'язкове. Та диво дивне! Його жалоба зовсім не була професійним шахрайством. Він багато років підряд виконував для мами різні доручення і був щиро засмучений її смертю... Труну покрили не чорною, а ліловою тканиною... Треба якось взятися переписати поховальну службу: в ній є місця, мертвіші за того, над ким її читають. Та хоч які її вади, все-таки це найпрекрасніше, що може прочитати людина. І священник не промурмотів її наспіх, як це завжди буває. Перед Баркером, мною (і мамою) — оце й весь його прибуток! — він провів службу з глибоким і щирим почуттям. Дійшовши до слів: «Земля — землі, попіл — попелу, прах — праху», він трохи змінив текст відповідно до процедури. В стіні розчахнулися двері; фіолетова труна таємниче шугнула в отвір і зникла за ними. Всі гадають, що то є двері в піч. Та це не так. Коли скінчилася служба, я пішов за куліси й бачив найголовніше. Люди чомусь бояться дивитись на це, тимчасом, це — дивовижне видовище. Я побачив лілову труну перед другими дверима, які вже по-справжньому вели до печі. Вони піднялися й відкрили звичайнісіньку маленьку комірчину з цементу та вогнетривкої цегли. Ні жару, ні шуму. Ні реву тяги. Ні полум'я. Ні палива. Вигляд у неї прохолодний, чистенький, сонячний. Туди кожен без ляку увійшов би чи довірливо засунув руку. Та ось лілова труна знову рушила з місця і попливла ногами вперед. І гляньте, гляньте, що робиться! Ноги, чудотворно спалахнувши, обернулись на рухливі стрічки казкового гранатового полум'я, чистого й живого. А коли в піч зайшла вся труна, гарячі язики лизнули її з боків, і мама стала сліпучим костром... Двері впали, і служитель крематорію нам сказали: як-

що ми хочемо побачити фінал, треба прийти за півтори години. Я згадав висхле тільки з наймилішим обличчям і подумав: «Як довго!» Але ми пішли... Повернувшись назад, ми постигли на самий кінець, який видався мені гомерично смішним. Я певен, що мама сміялася б до упаду. Ми заглянули крізь віконечко в підлозі. Там була простора кухня з великим цементним столом, біля якого поралися два куховари. В руках у них були щипчики, й вони заклопотано, спритно вибирали з акуратних купок маминого попелу цвяхи та шматочки металу від ручок труни. Сама мама стояла в цей час поруч зі мною і, нахилившись, трусилась від сміху. Потому вони змели її в сито й просіяли; вийшла купка кісточок. А мама сказала мені на вухо: «Цікаво, в якій же з двох купок я сама?» Цією веселою пригодою все й закінчилось. Лишилось тільки подрібнити кісточку та розсіяти прах на грядці квітів. О, домовино, де ж твоя перемога?.. На добраніч, мій друже, який розуміє, що таке мати (о б е р т ається до неї обличчям) і все інше.

КЕМПБЕЛ. Я багато думала і зрештою упевнилась: для мене криве всяке почуття — любові, молодості, віри, почуття до дітей, милі спогади про дитинство, й тисячі, тисячі інших. Я обожаю ще акробатику — на дроті й розумову, таку, як у вас. Ох, милий, ох, дорогий мій... Любий... Милий... Найдорожчий у світі!.. Всі дороги ведуть до ями в землі або до дверей у піч. Боляче, тоскно. (Підводиться й говорить до зали.) Зовсім несподівано лікарі, що мене лікували — два почесних дворянини та один баронет, — заявили, що я здорова.

ШОУ (до зали). І прем'єру «Пігмаліона» було, нарешті, призначено на квітень 1914 року.

КЕМПБЕЛ (до зали). Я знала себе, свої сили. Мені необхідно було хоч ненадовго виїхати, щоб дати лад думкам. Я знала, що трохі стара для Елізи і, звісно, чула — хто ж цього не чув? — як Джой поводить себе на репетиціях, як нещадно ганяє він акторів, поки не доможеться того, що йому треба. Я знала, що повинна себе як слід підготувати. Але в мене була тоді ще й особиста причина для втечі з Лондона — мій «щоденний візитер» Джордж Корнуелліс-Уест. Я почала відчувати, що між нами виникає справжня близькість, і зрозуміла: заводити роман в цей момент — нерозумно й шкідливо, як для вистави, так і для моїх взаємин з Джоєм. Найрозумніше було провести кілька днів біля моря з покоївкою та собачкою, повідомивши про це Джоя принагідно й між іншим... Мені з-під нігтя витягали скабку, Джой тримав мою руку. Я скористалася з цього, щоб написати йому записку.

До Шоу.

Милий Джой, вчора ви були втіленням самої доброти й жалісливості, і я певна, що без вас мені було б дуже боляче. До речі, завтра я виїжджаю на кілька днів у Сендвіч. Хочу побути сама біля моря, сховавшись десь у пісках до початку роботи над п'єсою. Інакше, де ж я здобуду силу, витримку й... Елізу? Але я повинна побути сама.

ШОУ. Моя голубонько! Самотність — чудова річ, та не тоді, коли ти сам. Гадаю, вам дуже боліло після шпички під нігтем, і тепер у вас повний занепад сил. Був би я біля вас — як рукою б зняло вашу неміч — я вирвав би вас з її пазурів, пригорнув, мов дитячко, й наговорив би цілу купу найласкавіших слів (щирих, щирих!) — от би все й позабулось. Самотність! Коли я самотній, ви завжди зі мною. А коли ви самотні на березі моря, де бути мені? Можна, я приїду?

КЕМПБЕЛ. Який зворушливий лист! Коли на вас нападає така ніжність, як зараз, — сотні херувимчиків виглядають з-під ваших чорвоно-чорних крил. Стає несила вас любити менше, ніж мені дозволено. Мерщій скажіть щось образливе — нехай я отямлюсь, але сюди не приїздіть. Біля моря я мушу побути сама...

ШОУ (до зали). Та хіба міг я всидіти в Лондоні, коли знов вона стала колишньою Стеллою? Я спакував чемодан, гайнув на вокзал Вікторія, сів у перший поїзд і невдовзі вже біг по пляжу до її готелю, виспівуючи на весь голос. Стеллу я застав у маленькій вітальні, де вона писала листи. Я навшпиньках підкрався до неї...

До неї.

Стелло! Зіронько моя!

КЕМПБЕЛ. Джой! Боже, що ви тут робите?

Підводячись.

Хіба ви не одержали мого листа? Прошу вас, зараз же повертайтеся в Лондон. Негайно!

Пауза. Вони пильно дивляться одне на одного.

Гаразд, якщо не поїдете ви — поїду я. Хоча б один з нас мусить бути джентльменом. Джой, ну змилюйтесь!

До зали.

Але він не поїхав. Я побачила його за обідом, а о сьомій, знеможена сном, випровадила в його готель, пообіцявши, що зранку піду з ним купатись. Та це тільки так — для обману. Коли він примчав — з купальним костюмом і іншим — нас уже не було: ми виїхали, лишивши в покоївки для нього записку...

ШОУ (читає записку). «Коли ви одержите цю записку, мене вже тут не буде. До побачення. Я ще не відпочила. Поїхати мусили б ви. Для вас подорож була б легкою, ніж для мене. Стелла».

Зім'явши папірець, він обертається до неї.

Ну що ж — їдьте! Розлука з жінкою — це ще не кінець світу. Сонце світить, плавати дуже приємно, працювати я люблю; їй-богу, моя душа стерпить самотність! Але ж якої глибокої, глибокої, глибокої рани ви мені завдали. Ех! Немає у вас ні характеру, ні інтелекту. Зрештою, в нашій дружбі немає і справжньої щирості. Ви спішите за життям крадькома, а коли воно обертається до вас і розкриває свої обійми, ви рятуєтесь втечею. То й їдьте собі. Кисень, який виділяє Шоу, палить ваші маленькі легені. Пошукайте задухи, в ній вам легше дихнетесь. Ви уразили моє самолюбство. Неймовірна зухвалість, непростимий злочин! Ви не любите. Авжеж, ні. Це я любив, а ви — ніколи! І Джорджа так само. Ні крихти, хоч як себе запевняйте. І заміж за Джорджа ви теж не вийдете — в останню мить або втечете, або вас одіб'є хтось сміливіший. Що ж до мене, то навіть коли б ви мені до чортиків набридли, я все одно скоріше провалився б у пекло, а не завдав би вам такого удару і не покинув би вас! Та хіба ви це знаєте? Ви, що здатна обірвати струни в арфи архангела аби зав'язати ними свої покупки!

КЕМПБЕЛ. Годі! Досить з мене! Ах ви бродяга, сліпець! Нанизувач слів... сіромаха, нездатний зрозуміти звичайної жінки! Ви втратили мене через те, що ніколи мене й не знаходили. Я сказала, що буду джентльменом, і так учинила. А ви — мітлою по чистому. «Я», «я», «я» — та це ж насильство!

ШОУ. Але ж ви обіцяли! Чого вам бракувало: устриць, шампанського? Ну що ж, мені й ця подорож дещо дала: я написав про неї п'єсу. Дія перша. Стелла говорить (і мітуючи голос Стелли): «Підемо скупаємося перед сніданком за чверть восьму», а Джордж Бернард Шоу у відповідь їй: «Ні, точно о восьмій!» (І мітуючи Стеллу): «Це дуже пізно! Постарайтеся бути за чверть восьму». (Зображуючи себе): «Будь ласка, не раніше восьмої!» Завіса опускається. Дія друга. Джой приходить до неї. З'являється усміхнена покоївка. (І мітуючи писклявий голос покоївки): «Вони вже виїхали, сер!» (Нормальним голосом): «Як? Сьогодні? Ха-ха! А я гадав, вони поїдуть завтра». (Голосом покоївки нахабно-глузливо, до зали): «Який приємний голос, яка чарівна посмішка в цього старого кавалера! Це його аж ніяк не хвилює». Завіса. Тим часом його це страшенно хвилює! І ні до чого всі ці листи — рани вони не загоять ніколи!

КЕМПБЕЛ. Невже ви такий забудько? Згадайте: коли офіціант приніс імбирне пиво, він сказав: «Ви вже оплатили рахунок, з вас тільки шилінг за пиво». І я гадала, ви здогадаєтесь, що я зібралася їхати, раз оплатила рахунок. Але ви були такий сонний. Отже, з

мене вам шилінг. Чого ви лаєте мене за те, що я є така, яка є, а не така, якої вам хочеться? Коли ми зустрінемося, я вам дещо скажу і ви все зрозумієте. Невже ви вірите, що мені легко було скривдити найближчого друга? Джой, любий, не мучтеся! Ну прошу вас, прошу, БЛАГАЮ!..

ШОУ. 31 грудня 1913 року...

КЕМПБЕЛ. Бажаю вам у Новому році залюбки погратися з Венерою, перецілувати всі зірки й почувати себе так, ніби вся земна куля лежить коло ваших ніг...

ШОУ. Початок Нового року. О найчудесніша ніч серед усіх ночей! Пам'ятаєте минулу новорічну ніч? Дивно, але я мушу ще раз запитати вас: ви пам'ятаєте її? Чим вона була для вас помимо того, що ви тоді хворіли? А я цю ніч закарбував на все життя. Вона й зараз не дає мені спокою. Здається, до тієї ночі обоє ми були здорові й нормальні, а відтоді наче стерялись. Бо як іще можна назвати ці нескінченні безглузді блукання, оцю гру в діловитість, оце перефарбовування й перелицьовування, як не душевною хворобою, безумством? Тієї новорічної ночі, як і в ночі до неї, у нас була Вічність, Краса, безмежна краса, безкрая чарівність і спокій. Я думаю про них з пекучим болем: ви розбудили в мені цей тамований біль, ви пробилися крізь броню нестримного сміху, за яким криється горде вміння бачити в усьому смішне, кепкувати з усякого лиха. І якщо ваша роль у цьому була вигадана мною, тоді я справді самотній, як бог. Отже, вам все одно доведеться бути владаркою неба — час від часу напускати на себе божественність, і сидіти поруч зі мною на райському троні. Скільки б ми з вами не мудрували, це єдине, в чому ми пара. Пам'ятайте завжди, що в цьому я буду вам вірний довіку, це вище за всяку любов. То ж будьте віддані й ви мені в цьому, і я прощатиму вам всі інші зради — прощатиму вам, благословлятиму вас, шануватиму вас, молитимусь на вас. Стелла — вища за всіх! Цій вірі я воздвиг свій храм.

Наближається до неї.

А тепер послухаймо небесні дзвони: ви — на троні в блакитній тозі, а я дивлюся на вас і молюся — не на колінах, ні, а стоячи, мов солдат. Адже заради вас я готов задерти голову до самих небес.

В кінці монологу він наближається до її стільця і, говорячи останню фразу, простягає угору руки.

КЕМПБЕЛ (бере його за руку). Ах, Джой! Коли б я вміла отак писати листи, я б листувалася з богом!..

Обоє опускають руки. Він повертається до своєї конторки. Вона бере рукопис «Пігмаліона» і встає, гортаючи сторінки.

ШОУ (до зали). Нарешті, «Пігмаліон» зрушив з місця. Після нескінченного очіку-

вання та розмов ми почали репетиції в «Королівському театрі» в середині лютого 1914 року. Місіс Патрік Кемпбел — у ролі Елізи, сер Герберт Бірбом Трі — в ролі Хігінса. Війська було введено на передній край, шлях до відступу — закрито.

КЕМПБЕЛ (до Шоу, тримаючи в руках рукопис п'єси). О господи! Усе вже вирішено, час братися за розум... Я буду смирна, як овечка, і така ж слухняна... Тільки чи витрясете ви з мене те, що вам треба? Мене це трохи лякає.

ШОУ (до зали). А лякатися й справді було чого... Стелла в сорок дев'ять років мала грати молодесеньку дівчину... та ще й з простолюддя... І почалася виснажлива праця... (Переносить стілець на середину сцени.) Після першої читки ми перейшли до репетицій — розучували сцену за сценою.

До неї.

... Так от, Стелло, як ви вже знаєте, п'єса починається під аркою церкви святого Павла в Ковент Гарден... Лондонська ніч. Мрячить дощ. Кілька чоловік сховалися тут після вистави в опері, чекаючи машин. Серед них — славновісний професор Генрі Хігінс, неперевершений авторитет у питаннях фонетики... І, як тільки ви починаєте наблизитися, ваш голос різко виділяється серед загального гомону...

Вона зображує пантомімою продавщицю фіалок.

З дощової запони виринає промокла, забрьохана продавщиця квітів Еліза Дулітл...

КЕМПБЕЛ (в ролі Елізи). Купіть пучок цвіточків у бідної дівчинки!

ШОУ. Хігінс напружує увагу, поквапливо виймає олівець.

КЕМПБЕЛ (в ролі Елізи). Фіялочки... Фіялочки.. Кому цвіточків!..

ШОУ. З ваших рук падає в грязюку букетик. Ви бачите, що квіти пропали, й починаєте плакати...

КЕМПБЕЛ (Еліза, зображуючи цю сцену пантомімою). А-а-а!.. О-о-о-у-у-у!..

ШОУ. Хігінс хапливо записує.— Ах, який звук! Який чарівний звук!

КЕМПБЕЛ (Еліза). Ей, ти! Що ти там карлякаєш?.. Я дівчина чесна... Я нічо тобі не зробила.

ШОУ. Ні, ні, Стелло! «Я нічо тобі не зробила» говоріть так, наче перед вами поліцейський, а не вчений. Спробуйте ще раз.

РАЗОМ. Я нічо тобі не зробила!

ШОУ. Вже краще.

КЕМПБЕЛ. Все одно я помру од цієї ролі. Ви навмисне примусили її так розмовляти, щоб звести мене з світу.

ШОУ. Стелло!

КЕМПБЕЛ. Ах, пробачте... (В ролі Елі-

зи.) Ей, ти! Що там карлякаєш? Я дівчина чесна...

ШОУ (в ролі Хігінса). Шановна! Або негайно припини своє гидотне квакання, або забирайся геть звідси!

КЕМПБЕЛ (Еліза). Я маю право де хотіти там ходити, не гірша од тебе!

Пхикаючи й шморгаючи носом, сідає на стілець, який поставив для неї Шоу.

ШОУ (Хігінс). (Перед монологом стає у неї за спиною.) Жінка, яка реве таким гнітючим і огидним голосом, не має права ходити де завгодно, вона не має права жити! Ну як вам не сором! Ви все ж таки людина, вам дано душу й людську мову. Ваша рідна мова — це мова Мільтона й біблії. І не смійте крякати, як недорізана качка!

КЕМПБЕЛ (Еліза). Га-а-а... Го-о-о-о... У-у-у...

ШОУ (Хігінс). Погляньте на це створіння, яке белькоче мовою стічних канав! Так от, сер, дайте її мені хоча б на півроку, і я оброблю дівчисько так, що його можна буде виставити за герцогиню на дипломатичному прийомі.

КЕМПБЕЛ (Еліза). Що ти свистиш?

ШОУ (Хігінс). Те, що ти чуєш, гнила печерице, те, що ти чуєш, ходяче знуцання з рідної мови. Я можу зробити з тебе царіцю Савську!

КЕМПБЕЛ (в ролі Елізи, радісно). А-а-а! Ой-ой-ой... О-о-о-о...

ШОУ. Бачите, Стелло, не так воно й страшно. Ще з місяць, і ми чогось доб'ємося...

Повертається до своєї конторки.

Не розумію тільки, чого вам так важко бути вульгарною... Тримайтеся природніше — може, тоді піде на краще.

КЕМПБЕЛ (підхоплюється з місця.) Он як! Сьогодні в нас лише четверта репетиція, а ви вже умудрились зіпсувати мені настрій. Краще скажіть своїй Шарлотті, що вам закортіло зробити з карася смажене поросся... Пробачте, здається, я стаю нестерпною... (Іде до свого столика. Зупиняється і повертає назад.) Але майте на увазі, що в сцені чаювання Еліза не може бути такою вульгарною, як ви вимагаєте!

ШОУ. Вірно — я й зобразив її там напововину вуличним дівчиськом, наполовину вже дамою. А ви силкуєтесь грати вуличне дівчисько, яке удає з себе даму. З цього нічого не вийде... І звідки ви взяли манеру весь час кокетливо одвертатись? До чого цей коник?

КЕМПБЕЛ. Коник? Нічого собі! А що ж накажете робити? Те, що ви поклали в цій сцені на Хігінса, не може заповнити пауз.

ШОУ. Так само, як і ваші усмішечки... Для чого, по-вашому, я дав йому яблуко?

КЕМПБЕЛ. У вашого Хігінса між кожним словом і шматочком проковтнутого яблука — пауза хвилин на п'ять! Мені судомить обличчя, коли я хочу зберегти на ньому осмислений вираз... Через те я й одвертаюсь... Я просто ховаю обличчя, поки знов оволодію мімікою.

Одвертається і йде від нього.

ШОУ. Тепер мені ясно, чого ваше обличчя так схоже на паперовий кульок, з якого зробили хлопавку! (Відходить у протилежний бік.)

КЕМПБЕЛ (різко повертається до нього). Не думайте, що ви образили мене! Це з вашої ласки я виглядаю в цій сцені останньою дурепою...

А ваші міркування про мене і мій талант залиште при собі — вони мене ніскільки не цікавлять!

Зриває з себе шаль і знову сердито одвертається.

ШОУ. Мене все ж турбує сцена прийому гостей. Давайте ввечері я підскочу до вас додому, і ми попрацюємо над нею ще. Зараз вона у вас звучить, як вставна клоунада.

КЕМПБЕЛ (згортаючи шаль). Ви й написали її, як клоунаду. Дозвольте ж публіці хоч трохи посміятись!

ШОУ ...Ну от... почнемо з того місця, коли ви зайшли й сіли...

Бере її стілець і ставить посеред сцени.

...Не забудьте — постава у вас вже така, як у благородної дами! Інші сидять зліва і справа: місіс Ейнсфорд Хілл отут, Фредді отам, а місіс Хігінс ось де...

Вона підходить до стільця, тримаючи над головою розкриту парасольку.

...Місіс Хігінс питає: «Як ви гадаєте, буде дощ?»

КЕМПБЕЛ (в ролі Елізи, старанно вимовляючи кожне слово). Деяке скупчення хмар на захід від Британських островів повільно посувається в східному напрямі, однак значних змін у погоді поки що не передбачається.

ШОУ (в ролі Фредді). Ха-ха-ха! Оце так!

КЕМПБЕЛ (в ролі Елізи, сердито дивлячись на нього). Чого ви іржете, юначе? Здається, я все вірно сказала...

ШОУ (в ролі місіс Хігінс). Авежеж.

Продовжує розмову про погоду.

...Будемо сподіватись, що не похолодає. І без цього довкола лютує грип.

КЕМПБЕЛ (Еліза). Кажуть, моя тітка померла від грипу.

ШОУ (в ролі місіс Хігінс). Справді?

КЕМПБЕЛ (Еліза). А по-моєму, вони просто цюкнули бідолашну стару.

ШОУ (місіс Хігінс). Цюкнули?

КЕМПБЕЛ (Еліза). Ще б ні! Господи! Та чого б їй померати від грипу? Лише за рік до цього вона схопила дифтерію — й нічого, очуняла... Тільки змучилась — жах як, уся аж посиніла! А всі були певні, що тут їй і гак... Та мій батько як почав їй заливати горлянку джином! А вона як підскачить і — клац! — так і відкусила шмат ополоника. От і скажіть на милість, чи могла така здоровенна баба померти від грипу? І де запропастився її солом'яний капелюшок, який мав перейти до мене? Не інакше, його поцупили. І поцупив той, хто й тітку прикрив. Он воно як!

ШОУ (в ролі місіс Ейнсфорд Хілл). Невже ви підозрюєте, що вашу тітку вбили?

КЕМПБЕЛ (Еліза). Точно! Тітчині сусіди могли її цюкнути не те, що за брилик, а й за іржаву шпильку.

ШОУ (місіс Хігінс). Все-таки недобре, що ваш татусь вливав їй таким способом джин. Вона могла захлинутись.

КЕМПБЕЛ (Еліза). Хто, тітка?! Скажете! Джин для неї був солодший за материнське молоко. Та й сам старий мій стільки влив його у власну горлянку, що добре знав, яка з того користь.

ШОУ (місіс Хігінс). Боже милостивий!

КЕМПБЕЛ (Еліза). І будьте певні, джин йому ніколи не шкодив. Правда, він глитає його не щодня, а, як вам сказати, — запоями.

ШОУ. Жвавіше, Стелло, жвавіше! — Запо-я-ми!

РАЗОМ (повторюють фразу, прискорюючи темп. Він диригує, показуючи ритм). ...А як вам сказати, — запоями, ну, спершу зап'є, а потім — як скельце. І він завжди добріший, коли назююкається.

КЕМПБЕЛ (Еліза). Пробачте, але мені, здається, час уже йти. На все добре, місіс Хігінс.

ШОУ (місіс Хігінс). До побачення.
КЕМПБЕЛ (Еліза). До побачення, місіс Ейнсфорд Хілл.

ШОУ (місіс Ейнсфорд Хілл). До побачення.

КЕМПБЕЛ (Еліза, до всіх). Бувайте здорові.

ШОУ (Фредді). Міс Дулітл, якщо ви підете через парк, може, я...

КЕМПБЕЛ (Еліза). Пішки?! Дзуськи! Я поїду на таксо!

ШОУ. Клянусь вашим Джорджем, Стелло, виходить!.. Бачите, трохи зусиль, і ви вже на коні.

Ставить стілець на місце.

КЕМПБЕЛ. Джой, лишилося всього чотири дні... а я боюсь, що не все ще так, як треба...

ШОУ (одходячи від стільця). Далі, не все. Під кінець у вас настає спад. Там, де потрібні поезія й ніжність, ніхто краще за вас не зіграє, але тут, голубонько, справа серйозна, тут пахне кров'ю. Може, вам легше буде, коли ви уявите, що Хігінс — це я, тоді у вас з'явиться більше злості. Та не забувайте голосніше подавати текст. Іноді в задніх рядах я не чую жодного слова.

КЕМПБЕЛ (метається по сцені, мов розлютована тигриця по клітці). Ох, яка ви страшна людина! Я й без вас знаю, що це не гра, а пародія. Але ж я з самого початку вам казала, що надто стара для такої ролі, і взагалі простушка з передмістя — не моє амплуа!.. Не вийде вона в мене, хоч убийте... Чи, може, вбити вас? Мене в усіх театрах світу чути з будь-якого кутка, а вам, мабуть, позакладало вуха!

Сердито одвертається.

ШОУ. Не панікуйте. Повірте, у вас є всі дані. Але ви ще не винесли ролі, їй бракує душевного розпачу, сердечної теплоти, соціального протесту. Поки все це не зазвучить акордом, я нізачо не визнаю, що ви можете грати Елізу, і взагалі п'єси Шоу.

КЕМПБЕЛ (все ще метаючись по сцені). Я певна, Джой, ви гребонете цілу купу грошей, і все-таки будете приндиритись, ніби в цьому тільки ваша заслуга та заслуга вашої п'єси, що без вас нічого б не вийшло, бо навколо вас — самі ідіоти! Якщо маєте до мене якісь зауваження, передайте їх, будь ласка, через режисера!

Роздратовано ставить стілець на місце.
Хоче піти, але зупиняється, почувши слова:
«Сьогодні прем'єра!»

ШОУ. Останнє напутнє слово! Сьогодні прем'єра! Все залежить від того, чи з'явиться у вас натхнення у вирішальну мить. Ви ж — не я, ви не полководець. Я не люблю боротьби. Я люблю перемагати. А вам здається, ніби ви любите сам процес боротьби. Отож, беріть меч у руки. Нині перед вами завдання — виграти бій. І, як не дивно, я певен, що ви його виграте, виграте з натиском, блискуче!

КЕМПБЕЛ. Я виконаю всі ваші настанови. Глибоко вдячна, що ви довели до кінця цю титанічну роботу.

ШОУ. А тепер — вперед!

КЕМПБЕЛ (до зали). Спектакль пройшов, як сон, зал просто качався від сміху. Жодна прем'єра не приносила нам стільки радості й щастя.

ШОУ (до зали). Від дії до дії сміх та оплески ставали гучнішими й завзятішими, а під кінець стало ясно, що Стелла зачарувала весь Лондон. Того вечора ми з нею піднялись на саму вершину успіху. Після вистави було влаштовано банкет. Та коли я прийшов за Стеллою, мене чекав удар. О, вона вміла розігрувати драматичні сцени! Я зустрів її біля артистичного під'їзду.

КЕМПБЕЛ (ніби замірилася йти зі сцени. Здрагається, побачивши Шоу). Джой...

ШОУ (стоячи лицем в лице до неї). Хіба ви не збираєтесь на наше торжество? Невже ви підете додому... такого дня... сама?..

КЕМПБЕЛ. Я піду не сама. Я піду додому з Джорджем. Він чекає на мене в машині.

ШОУ. З яким Джорджем?

КЕМПБЕЛ. З Джорджем Корнуелліс-Уестом. В середу ми побались.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Освітлюється сцена. Кемпбел, виходячи з-за куліс, говорить до зали.

КЕМПБЕЛ. «Пігмаліон» став окрасою театрального сезону в Лондоні. Але це був 1914 рік. За кілька місяців після нашої прем'єри німецька армія вдерлася в Бельгію і вся Європа була кинута у вир війни. Лондонські театри закрилися. Мого чоловіка та сина Бео забрали в армію й послали на фронт. Я вирішила повезти «Пігмаліона» в Америку. Бернард Шоу, як завжди, так випередив свій час, що багато співвітчизників обзивали його зрадником, — він писав статті до лівого журналу «Нью стейтсмен».

Входить Шоу.

ШОУ (прямує до своєї конторки, на ходу ніби диктуючи статтю). Нам слід задуматись над тим, як перекроїти карту Європи і змінити її політичні устої, щоб більше ніколи не повторилося таке ганебне й страхітливе неподобство, як ця війна.

КЕМПБЕЛ (до зали). Я стала одержувати в Нью-Йорк листи від нього й від сина Бео. Америка тоді ще не вступила у війну. (Сідає.)

ШОУ. Стелло, більшого безглуздя, ніж ця війна, не можна й вигадати. Жодна з сторін нічого не домоглася. Єдине, що вони вміють — це вбивати, вбивати, вбивати. Час від часу обидві сторони поповнюють армії черговими мільйонами душ, аби було кому

й кого вбивати. Але вони вже переконливо довели, що цією ідіотською війною нічого не доведеш. Це бійня, це нескінченне Ватерлоо, яке нікому не віщує перемоги. От якби жінки взяли та й повстали і заявили: «Ми в муках народжували цих чоловіків, і якщо ви не перестанете їх убивати, ми відмовимось давати їм життя». На жаль, жінки такі ж дурні, як і чоловіки... На цьому й будьте, Стелло. Чи не занадто цей лист скидається на газетну статтю, га? А ви ніколи й не запитаете, що ж сталося з моїми любовними сонетами? (Сідає на табурет.)

КЕМПБЕЛ. Ні, я не нудьгую ні за вашими сонетами, ні за вашими освідченнями в коханні. Я так добре знаю вас, Джай, і знаю ціну вашому коханню! Я провезла «Пігмаліона» через усі штати аж до Сан-Франціско і втратила на цьому 7 750 доларів. Через палючу спеку й задуху театри були порожні, тому в кожному місті можна було показати лише по одній виставі. Американці вважають п'єси Бернарда Шоу «надто високою матерією» і бояться підходити до вас на гарматний постріл. Вони розчаровані, що у виставі жодного разу не згадується назва п'єси, а їм же страшенно кортіло знати, як її вимовляти: Пігмаліон чи Пігмаліон... Я дуже постаріла, в моє волосся вже вплелася свина, але від тутешніх газет неважко й збожеволіти. Кілька тижнів тому вони надрукували метровими літерами: «Англійський флот потоплено». ...Мені тривожно за сина Бео. Він захворів у окопах біля Дарданелл, і його евакуювали в Александрію; від усього їхнього взводу тільки три чоловіки лишилися живі. Яка страшна, яка кривава ця клята війна!.. Дуже скучила за вами. Не знаю, чи доведеться ще коли зустрітись. Стелла.

ШОУ. Дорога Стелло! Я повертався з Ірландії разом з учілілими пасажирами «Лузітанії». Ми пливли крізь мільйонні шерехи німецьких субмарин, і всі вони, звісно, існували тільки в нашій уяві. В кінці жовтня я був уже в Лондоні й прочитав дві публічні лекції про війну. Боялись заворушень; та все звелось до того, що триста чоловік зостались без квитків і було задано два питання, обидва про Ісуса Христа... На фото ви надто молода і квітуча, щоб повірити вашим словам. Глянули б ви на мене. Мені можна дати сімдесят. Я відходжу від театру, як і від усіх інших захоплень молодості; повертаюсь до політики, релігії та філософії. Від них мені тріщить голова, зате на душі легше.

КЕМПБЕЛ (до з али). Пробувши два нескінченні роки в Америці, я тисяча дев'яност шістнадцятого повернулася в Лондон, щоб виступити в «Белла Донні» — новій постановці Джорджа Александера. Моєму чо-

ловікові пощастило вирватись із Антверпена, а Бео відправили назад на фронт. З кожним днем війна ставала жахливішою... списки вбитих... каліки на вулицях!.. Минули місяці, поки я знов одержала вісточку від Джоя.

ШОУ. Айот-Сент-Лоуренс, Хертфордшір. 14 травня 1916 року. Стелло! Я перехворів на грип, і хоч два тижні пробув біля моря, настроїй такий, що тільки стрілялись. Моя нова книжка мала побачити світ ще місяць тому, але нікому було її друкувати, нікому пакувати, нікому повантажити на пароплав, щоб одвезти в Лондон. Я вже мовчу про товарні поїзди, що мало не три місяці повзуть до Лондона від Единбурга, де друкується моя продукція. Продовження «Пігмаліона» ви знайдете на сторінці 191. Вас воно не зацікавить, але Джордж прочитає. Я здогадуюсь, що ви в Лондоні, та мені це байдуже. Ніколи в житті я ще не почував себе так погано. Не можу більше писати: нічого в мене не виходить, крім газетної балаканини — переважно про цю трикляту війну. Я старий, і вже своє одспівав. Іноді (щоб не розслинитися остаточно) берусь за нову п'єсу, пишу по дві-три репліки на день. Сам не второпаю, про що пишу. Почав я п'єсу четвертого березня, та так і загруз у першій сцені. Ми живемо в жахливому світі. У Джорджа фронт висотав усі сили. Довго він не протягне. Ви теж, очевидно, відчуваєте себе як столітня бабуся. Цікаво знати, що приємніше: морфій, синильна кислота чи газ? Ну, прощайте, мабуть, нам не судилося більше побачитись. Скоро в мене буде нова адреса: Лондон, Голдерс Грін. Крематорій. Джорджу Бернарду Шоу.

КЕМПБЕЛ. Ох, любий мій! Так, ніби й не було ніколи щасливих давніх днів. Бідненький, бідний, бідний... багач. Синочок мій Бео в страшній небезпеці, серце мені крається від болю, а час немов зупинився.

ШОУ. Айот-Сент-Лоуренс... 7 березня 1917 року...

Ви переслали мені половину листа, надряпаного дикунською рукою. Пришліть весь, і я відповім. Очевидно, до мене потрапили лише останні дві сторінки. За вами перші шість. Є три категорії безпросвітнього нещасття, і кожна наступна з них глибша за попередню: 1) нещасття неуків, які навіть не тямлять, що вони неукі; 2) нещасття Елізи, яка не дочитала до кінця п'єси про саму себе; 3) нещасття тих, хто взагалі не читає моїх творів... І є лише одне чудовисько на світі, яке ввібрало в себе всі три категорії нещасття. А я, корифей з корифеїв пера, цяцькаюся з ним і виставляю себе на сміх усій Європі!..

Поки Шоу говорить, Кемпбел читає телеграму, в якій повідомляється про смерть її сина. Вона убита горем.

КЕМПБЕЛ. Мій любий Бео загинув. Ви читали про це в газетах. А я не вірю. Для мене він наче заснув десь, і скоро прокинеться й прийде до мене, якщо я триматимусь стійко і мужньо... Як ви гадаєте, захоче Макдона, щоб я грала з ним Елізу в гастрольній поїздці по великих містах?... Полковий священник пише, що Бео і його командир стояли на верхніх східцях бліндажа й були розірвані одним снарядом. Хотілося б показати вам цього листа. В ньому стільки доброти й суму: священник дуже хвалить мого хороброго сина...

ШОУ (хоче бути лагідним, але в нього це не виходить). До біса! Не можу втішати вас: все це викликає в мене шалену лютю. Хочеться лаятись. І я лаюсь. Він загинув через мерзенну злочинну групу людей. А священник займається слинтяєм! Його справа не слину пускати, йому б кричати на всю горлянку: «Кров сина твого волає до господи бога!»... Ні, не показуйте мені листа. К чортовій матері вашого священника з такою його добротою! Молюсь, щоб слідуєчий снаряд розніс цього попа на шматки. Нехай тоді якийсь його собрат напише його матері сльозливого листа... Як мило, га? Втішливо. Додайте лише співчуття монарха — і снаряд для мене стане божою благодаттю... Ні, Стелло, не для вас ці слова. Почекайте з тиждень: я наберуся терпіння, прочищу голову й назавжди забуду, що ви мали сина. Я стану таким же слинтяєм, як ваш священник... Ех, чорт, біс, диявол, виплодок пекла. Сатана! Ох, ви, моя любя, хороша, мила, дорога... (Дивиться їй просто у вічі.) Найдорожча у світі!

КЕМПБЕЛ (до залі). Якби син пожив ще трохи, він побачив би кінець війни...

ШОУ (до залі). Війна закінчилась, і все у світі пішло по-іншому. Звичайно, не в політиці, а в стосунках людей і побуті. Люди епохи короля Едуарда відійшли у минуле. Час Георга V почав обганяти Стеллу, хоч і повільно, але невблаганно. Наші взаємини з нею стали трагікомічними. Ми раптом почали відчайдушно сваритися через оті листи, які писали одне одному, і, як не дивно, свято зберігали.

Повертається до своєї конторки.

КЕМПБЕЛ. Січень 1921 року... Джой... я одержала листа від якогось видавця і хотіла б порадитись з вами. Він надіслав мені договір на книжку, а я боюсь підписувати. Будь ласка, повідомте, коли ви будете в місті. Подруга з Нью-Йорка написала мені захоплюючого листа про «Дім, в якому розбиваються серця». Буде образливо, якщо ви не згадаєте про мене, коли п'єса піде в нас. Вона пише, що цей твір приємніше дивитися зі сцени, ніж читати. Цікаво!..

ШОУ. Моє ви золотко!.. Я не можу запропонувати вам ролі в «Домі, в якому розбиваються серця». Минулого разу ви мене зовсім зацькували. Краще вийти на двобій з чемпіоном світу по боксу, та й трупа відповість на ваше домагання негайним страйком. Якщо вже я на це не наважуюсь, то не наважаться й інші, у кого є хоч крапля здорового глузду.

КЕМПБЕЛ. Ах, я не переживу цього! Мені так гірко, що я не можу навіть плакати.

ШОУ. Атож! Гірко, що не може навіть плакати. Справжня артистка змогла б. Хай навіть крокодилячими сльозами.

КЕМПБЕЛ. Мені не дає спокою книжка.

ШОУ. Про що ви там написали? Про ваше життя, про моє, про наші взаємини?

КЕМПБЕЛ. Ви ж знаєте, що я ні швець, ні жнець, ні на дуду грець... І писати не вмію, а так, «карлякаю». Слова в мене ліпляться як попало, а з розділових знаків я визнаю лише три крапки.

ШОУ. Стелло!.. Ідея! Вашу книгу треба назвати так: «Наука спокушати»... Певен, все у вас піде як по маслу аж до вистави «Друга пані Танкерей», а там ви проведете подвійну рису й решту розповіді присвятите своїм коханцям по сцені, починаючи з Бірбома Трі, чий фрак ви з таким самозабуттям обнімали густо напудреними руками, що бідолаха від цього став схожий на зебру. А закінчити можна Джеральдом Дюмур'є, захоплені тиради якого ви супроводжували вигуками «а раге»¹: «Боже праведний! І я мушу грати любовну сцену з таким мордоротом!»

КЕМПБЕЛ. Любий Джой! Ви п'янієте від своєї балаканини... Кажуть, Шарлотта знову страждає? Сподіваюсь, — це тільки плітки. Невже ви не пояснили їй, що я поводжу себе як джентльмен або що це моя лебедина пісня?.. Жаль, що я люблю перечитувати ці листи, і жаль, що вони такі хороші. Просто щастя, що я не знищувала їх!.. Я дала зняти копії з тих, котрі думаю опублікувати, якщо ви, звісно, погодитесь.

ШОУ. Послухайте: ви ж обіцяли бути джентльменом! А джентльмени не дзвонять на весь світ про свої любовні інтрижки. Отже, питання вирішено.

КЕМПБЕЛ. Не так уже й важко спуститися з хмар і зрозуміти, що, крім твоєї власної, бувають ще й інші точки зору. Мені самій не хотілось вибвкувати вам про Джорджа... Я тільки бажала дізнатись у вас, яку частку правди ми можемо з вами оголосити... Я думала, до вас дійшло, що Джордж покинув мене два роки тому.

ШОУ. Зараз я саме пишу автобіографію для повної збірки своїх творів. Уявіть, що туди я включу деякі найінтимніші ваші лис-

¹ Вбік (лат.) — театральний термін.

ти. Хіба ваш дозвіл врятує мене від того, щоб мені не приклеїли ярлик мерзотника й фата?

КЕМПБЕЛ. Джай! Ловлю вас на слові. Ви пишете: «Уявіть, що туди я включу деякі найінтимніші ваші листи»!.. Дозволю вам публікувати будь-які мої листи, якщо ви виправите в них помилки та розставите розділові знаки.

ШОУ. Будь ласка!.. «Протягом дев'яносто п'ятого року я написав Елен Террі цілу низку палких любовних листів і одержав від неї стільки ж іще палкіших відповідей»...

КЕМПБЕЛ. А чому б мені не попросити в Елен Террі дозволу надрукувати ваші любовні листи до неї разом з листами до мене? Га?..

ШОУ. Я цілком розумію ваше вперте небажання дати мені в руки всю книгу. Ви абсолютно праві! Я без жалю пошматую її на найдрібніші клапті...

КЕМПБЕЛ. Я мрію, щоб ви переглянули весь рукопис і навіть зовсім його подерли,— тільки, прошу, нехай це буде на моїх очах... Читання у вас забере не більше двох годин. Давайте я приїду в Лондон? Гаразд?

ШОУ. Попереджаю, я змушений буду зліпити у щось пристойне ваше пікантне базікання, а там, де трапиться побачити правду, замінити її на звичне для вас «драматизування».

КЕМПБЕЛ. Яке безглузде слово — «драматизування». Я все зробила, щоб бути правдивою і нетеатральною... Проте ви знаєте, я нездатна писати гладенько або ж вашими вбивчими періодами — такими довжелезними, що поки дійдеш до крапки, треба братися читати спочатку. Інакше нічого не второпаєш!

ШОУ. Але ж ви спромоглися кинути в одному із своїх листів фразу, на підставі якої Джорджу можуть дати розлучення...

КЕМПБЕЛ. Що ж то за фраза?

ШОУ. Жорстоко змушувати мене повторювати її!

КЕМПБЕЛ. Джай, ну прошу вас, не стройте з себе міщанина. Адже ви перший мені написали: «Полишаю право публікації і т. ін. на розсуд місіс Кемпбел».

ШОУ. Бачу, й кувалди було б замало, щоб вбити вам у голову те, якою ви поставите в людських очах!..

КЕМПБЕЛ. Лайтеся скільки завгодно, ображайте, бийте мене тисячею молотків,— мені вже нічого не страшно, я й не таке терпіла. Але чом ви не хочете посмішити дурнів, які житимуть через століття? Нехай говорять, що я була вашою коханкою, а Гренвіл Баркер — вашим сином!

ШОУ. Упаси мене господи від такого кретинізму! Краще навчати гаву теорії відносності!.. Гаразд! Пришліть мені гранки. Я пря-

мо, без еківоків, скажу вам, що можна друкувати, а чого ні.

КЕМПБЕЛ. Цікаво, чи сподобалося б вам, коли б рукопис вашої першої п'єси переслали Шекспіру, а він, замість того, щоб зустрітися та поговорити з вами, просто розкритикував би твір і передав його на суд своїй дружині, яка, разом з друкаркою, рознесла б його впух і впрах?.. Боюсь, що я стаю сварливою, та якби ви ніколи не упадали за мною, я не брала б до серця ваших ущипливих слів... Отже, милості, друже, милості... Що ж до вашої «теорії відносності», то вона разом з водою вихлюпує й дитину,— саме це ви наміряєтесь зробити і з моєю книгою.

ШОУ (підходить до неї впритул і говорить з роздратуванням як до малої дитини). Мені доводиться говорити з вами, як з дев'ятирічним дівчам. Почнемо з того, що публікацію інтимної переписки порядні люди вважають непристойною. Коли ж це любовні листи, все стає в десять, у сто, в тисячу раз непристойнішим. Ну, а коли це любовні листи сімейного чоловіка до іншої жінки, та ще й нареченої іншого, з яким вона згодом побралася, то дико про це навіть думати. Якщо ці листи публікує мужчина, він — мерзотник. Якщо їх публікує жінка, вона — паскуда.

Роздратований, відступає до своєї конторки.

...! після всього цього ви ще питаєте, чому б вам не опублікувати наших листів! З таким же успіхом могли б запитати, чому б вам не красти носовичків з чужих кишень або чому б не торгувати собою на вулиці!

Понуро обертається до неї спиною.

КЕМПБЕЛ. ...Я всіляко намагалася виплутатись з цієї історії. Ось бачте! Тільки відчула, що ви передумали, й одразу ж повела себе як джентльмен. Скажіть Шарлотті, нехай не турбується. Якщо треба, я візьму ангажемент в Америку й виплачу видавництву неустойку.

ШОУ. Марно давати вам якісь поради. Я уже все сказав. Повертаю вам листи — тепер ніхто не кине у вас грязюкою за те, що ви їх надрукуєте. Я їх підчистив, і Шарлотту вони вже не ображатимуть. Їй і так навряд чи буде приємно бачити власного чоловіка в ролі осла у драмі, де ви граєте героїню.

КЕМПБЕЛ. Яке нахабство! Я згораю від сорому за вас! І ваша холодність на мене не діє... Ви покалічили мою книгу.. Ви спотворили історію мого життя... Ви приховали від світу єдине, що в ньому було справді хорошого: безтурботну радість наших зустрічей... Бажаю вам вічно мерзнути в крижаному озері Дантового пекла — мені анітрохи не буде вас жаль... Я, бачте, зірвала

з нього фігового листка! Даруйте — у ваших цидулах не було жодних фігових листків.

ШОУ (стоячи до неї спиною, кидає через плече). То й що? Може, у вас завалалась цидула від Пінеро чи когось іншого з ваших авторів? Вони, напевне, розгніваються, якщо ви їх обминете; звичайно, в тім разі, коли й вони сипали вам ніжності по пошті. У вас мусять бути й інші любовні листи. Бо ж не може славетна красуня мати лише одну жертву — старого п'ятдесятшестирічного ідіота. Невже не підбереться мені компанія, щоб не червоніти самому?

КЕМПБЕЛ. Заждіть, ще прочитаєте й листи Пінеро, Метерлінка, Баррі, Берн-Джонса та багатьох інших, — тоді пожалкуєте, що були на других ролях. Просто гидко дивитись: ви плазуєте по землі, замість того, щоб літати над хмарами. І все через те, що забрали в мене такі чудесні листи. Видавці, гроші — все це дурниці! Фі!..

ШОУ. Стелло, ви така безголова! Ну просто... просто... теля! Знаєте, чому я вилучив оті «чудесні листи»? Тому що категорично й назавжди відмовляюся бути коником, на яким ви гарцюєте.

Йде до конторки й сідає, схрестивши на грудях руки.

КЕМПБЕЛ. Вас б'є падуча, і через те вам не бути «надлюдиною», хоч як не дміться. Що зосталось тепер від листів? Саме пустопорожнє базікання. Ви звели наклеп на мене й на мої почуття. Я не фліртувала з таким собі «пріма-Дон-Жуаном». Це чиста брехня. Я полюбила вас як людину, а ви показали себе звичайнісіньким міщанином, котрий вважає безумством те, що робить йому честь. Воістину, тільки сажотрус знає, що діється там в димарі. Отже, мені не лишається нічого іншого, як луснути вас по макітрі коцюбою, торохнути щосили, з обох рук і без найменшої поваги до вашої пліщивої сивини. Я надрукую все, що визнаю за потрібне. Якщо ви писали мені не те, що думали, — не треба було взагалі писати. Дякуйте богу, що я дещо викреслю і ще більше залишу такого, що дасть вам змогу дивитися людям у вічі. Моліться, ваш час настав. У мене зберігається лист, в якому ви дозволяєте мені друкувати, що завгодно. Отож попрошу бути чемнішим. З вами не можна поводитись по-джентльменськи — ви порушуєте обіцянки. Це ваша постійна гра. Страшна річ, коли в людини ум заскакує за розум, поки вона остаточно не схибнеться. Таке спостигло і вас. Вчора я вчитала в газетах, ніби ви втрачаєте популярність. Треба б давно мені вчинити по-своєму, і ви б зараз були популярніший за лорда Байрона чи Йосифа Прекрасного! Іншим разом, коли

вам заманеться спокусити актрису, не використовуйте її для того, щоб подразнити Шарлотту, — це найганебніший з усіх ваших вчинків.

До зали.

Листи побачили світ, правда, з великими скороченнями, але все-таки там «щось було», і преса зустріла їх «на ура». Всі говорили, що я відкрила світові справжнього Шоу, Шоу-людину. А в якій славі купався він! Всі театри ставили його п'єси: «Мезальянс», «Як люди женяться», «Дім, в якому розбиваються серця» і, нарешті, «Святу Жанну»... За день після тріумфальної лондонської прем'єри «Жанни» він порушив своє сердице півторарічне мовчання, і я знов одержала від нього листа.

ШОУ (перш ніж сказати першу фразу, дивиться кілька секунд у простір з закам'янілим обличчям). Отже, ви ще живі! (Переводить погляд на неї, потім підводиться і йде до своєї конторки.)

Я зайшов до гримувальної кімнати Лаяла Суїті, щоб сказати йому кілька слів перед початком вистави, а він став вихвалити вас, як найбільшу актрису світу, клявся, що ви така як прекрасна, як і раніш, що ви вимуштрували прекрасну трупу й чудесно граєте з нею «Гедду Габлер» та інші п'єси. Не інакше, чоловік схибнувся... Так от, віднині я прощаю вам історію з листами: десь у вас є своя щаслива зірка, яка й цього разу схилила правду на ваш бік. Треба було б нам обом народитись під тією зорею... Але закликаю вас господом богом, Стелло, — більше такого не повинно повторитися. Принаймні до нашої смерті. Нехай уже тоді нас зараховують до сонму Елоїз та Абельєрів. Сама доля веліла зіграти вам змія-спокусника в «Мафусаїлі»: я написав цю роль спеціально до вашого голосу. Коли я сказав Едіт Еванс, що їй доведеться вийти на сцену лисою, старою, майже голою, в дранті, й бути серед юнаків та дівчат, таких прекрасних, якими їх тільки може зробити театр, і що в таких нерівних умовах вона мусить втерти всім носа, вона повірила мені й блискуче перемогла. Сибілла Торндайк цілий місяць безугаву торочила мені, що я як режисер незрівнянно вищий за всю святу трійцю. Нікому ще не випадало стільки гучної слави, як цим двом актрисам. Ех, коли б ви хоч на макове зернятко вірили в мене!.. Ну гаразд, як ви себе почуваете? Чи багато заробляєте? Чи правда те, що до вас повернулась ваша дівоча врода? Чи пам'ятаєте ще Трістана й Ізольду і чи забули нашу безглузду сварку? Чи витягла вас книга з боргів? І... і... і як ви взагалі живете?.. В липні мені стукне шістдесят восьмий. Оце й усі

мої новини, крім тих, про які сповіщають газети.

КЕМПБЕЛ. Милый, милый мій Джой!.. Ваш лист на театр осяяв мене надзвичайною радістю... Так, книга дала мені біля двох з половиною тисяч фунтів. Чи не запросите ви мене на цім тижні на ранкову виставу «Святої Жанни»? Це була б винагорода за все... Любий Джой, страшенно приємно читати, як вас вихваляють. Кажуть, що в «Жанні» ви прозирнули в найпотаємніші закутки людської душі, що це найкраща з усіх написаних вами речей. Звісно, вас порівнюють і з паном Шекспіром, а одна газета навіть докоряє, що ви надто молодий... Невже вам шістдесят восьмий? Ні, вам двадцять два, а я — ваша бабуся... Я ніколи не забуваю Трістана й Ізольду... мені було тоді сімнадцять, а вам двадцять один... і в повітрі брили арфи... Знаєте, я почуваю себе зараз як та маленька негрятянка, котру поцілував англієць. Вона прибігла до матері й сказала: «Англієць мене їв, англієць мене гам-гам!», а наступного дня розшукала англієця і попросила: «Їж мене ще, гам-гам!»

ШОУ (до зали). Для Стелли настали тяжкі дні. Напередодні кризи вона змушена була давати уроки дикції і її світова слава улюблениці долі вже не мала під собою ніякого ґрунту. Все важче їй важче було їй дістати нову роль. На перешкоді стояли літа, грошей вона вимагала багато, а їх було куди менше, аніж гордині.

КЕМПБЕЛ. ...Лютий 1929 року... Дорогий Джой!.. Колись мені здавалось, що велику битву за життя ми ведемо в молоді роки. Нічого подібного: саме тоді, коли ми старіємо і наша праця вже нікому не потрібна, саме в цей час битва за життя розпалюється з найбільшою силою... і кипить... і кипить... Домовласник не дозволяє провадити заняття з моїми учнями в його домі, а орендувати окреме приміщення під школу було б для мене надто ризиковано... А втім, можливо, цього не буде й потрібно, якщо матиме успіх п'єса, в якій я щойно одержала роль. Я граю в ній сімдесятилітню єврейку з австро-франко-єврейським акцентом... Приходьте почитати мені вашу нову п'єсу, ви ж майже обіцяли!

ШОУ. Стелло, я не можу читати п'єс голодуючим жінкам. Сподіваюсь, ваша стара єврейка матиме успіх, жалкую, що не я її написав. Ох, ну що ж нам з вами робити?.. Можє, влаштуємо бенефіс? Сибілла Торндайк каже, що знайдеться скільки завгодно артистів, які, так само, як і вона, обожають вас і готові заради вас на все. А вони ж навіть ніколи не грали з вами, щоб ви були здорові! Елен Террі влаштувала бенефіс, який дав їй змогу піти з театру й безбідно дожити до смерті...

КЕМПБЕЛ. Ніяка я не голодуюча, я їм

більше за вас! І бенефісу я теж не хочу! Елен Террі я вислала чек на двадцять п'ять фунтів. Вона підтвердила його одержання листом, який починався так: «Вельмишановний добродію!» Що ж до моєї нової ролі, п'єса має назву «Матріарх». Ви, мабуть, читали про неї в газетах. Якщо я матиму успіх, ця роль зганьбить мене, якщо ні — я більше ніколи не одержу нового ангажемента. Милый Джой, який колись писав, що він для мене «друг на віки-вічні», прошу вас, прошу дуже, дуже, дуже, прийдіть прочитати мені вашу п'єсу. Моя прем'єра відбудеться наступного тижня, тоді й приходьте: в четвер і п'ятницю я вільна до пів на п'яту, в суботу — цілий день. До смерті хочеться знати, що то за п'єса!..

ШОУ. Вчора я дивився «Матріарха», і цього разу критика абсолютно права: ваше повернення на сцену — справжня сенсація. Браво, Стелло! Успіх належить тільки вам і більше нікому... а ота ехидна карикатура на вас у «Панчі» лише підвищить вам гонорар. Але ж, пресвятая діво, що за п'єса?! Дві години бездарного, злобливого натуралізму. Все крутиться довкола нестерпно розумної лощеної баби, і тільки ви утримуєте публіку, щоб вона не кинулась з театру топтисся в морі! Публіка сидить лише тому, що пані Патрік Кемпбел щось белькоче зі сцени, публіка не розбігається, бо чекає, що пані Патрік Кемпбел зрештою випаде шматочок справжньої ролі. Там є один пристойний епізод — ви з'являєтесь у червоній сукні, але, боже мій, якби ж то Д. Б. Штерн (у неї, бачите, мої ініціали) знала свою справу! Натякніть Д. Б. молодшій, хай ознайомиться з моєю новою п'єсою та добре подумає над тим, який триумф вас чекає, якщо роль для вас напишу я. Ви врятували їй життя: без вас її закидали б камінням! Д. Б. Ш. старший... Що ж до «Візка з яблуками», то, совісті кажучи, я просто не наважуюсь прочитати вам єдину сцену з цієї п'єси, яка може вас зацікавити.

КЕМПБЕЛ (підхоплюється з місця). Що це значить?! Вчора я була на артистичному балу і там зустріла Едіт Еванс. Вона витріщилась на мене і сказала, що грає у «Візку з яблуками» ...мене! Всі тільки й плескали про це... Яка підлість! Кажу вам у вічі — це образа, безчестя, скандал на всю країну... і так далі, і тому інше.

Знервовано ходить по сцені.

ШОУ (перебиваючи її). Тільки нікому не говоріть про це. Публіці байдуже, вона все одно нічого не зрозуміє, а от преси треба боятись. Нехай це буде нашою з вами таємницею.

КЕМПБЕЛ. Яка ж це «таємниця», коли Едіт Еванс ясно сказала, що грає мене?!

ШОУ. Едіт, звичайно, здогадалась. Мож-

ливо, щось запідозрить ще з десяток людей. Але напевно знатимемо правду тільки ми з вами. Головне — щоб про це не пронохала преса.

КЕМПБЕЛ. Ні, Джой, якби до мене потрапив рукопис, я б негайно подала на вас в суд. Певна — там такі прозорі натяки, що вони звучать як наклеп, і п'єсі не місце на сцені.

ШОУ. Я не бачу в ній нічого поганого. Вона дуже сценічна.

КЕМПБЕЛ. О, ви просто фігляр!

Йде до вікна. Повернувшись до нього спиною, дивиться на вулицю.

ШОУ. Ще б пак! Ми обоє фігляри. Тільки чому, ну скажіть на милість, чому вам користі з мене як з козла молока, тоді як я витягую з вас все можливе?! І Гесіона Хешейбай в «Домі, в якому розбиваються серця», і Зміїв в «Мафусаїлі» — я так і чую, як вони говорять вашим голосом. А тепер Орінтія... Все, все це ви, не кажучи вже про Елізу, хоч то, по щирості, був просто жарт... Ви — вампір, а я ваша жертва; та все-таки я ссу вашу кров і жирію, а ви втрачаєте все підряд!.. Але цього разу правда за мене, як вона була за вас в історії з листами. Самі побачите — «моя люба облудниця» в цій п'єсі наче жива. Нехай весь світ побачить її і полюбить, як полюбив я. ...Я писав згадану сцену, бачачи, мов наяву, всі вечори, проведені з вами на Кенсінгтон-сквері... І даремно ви репетуєте, самі здивуєтесь, бо не знайдеться в ній жодних натяків... Вечорком підскочу до вас, і ми прочитаєм цю сцену разом, уголос. (Підступає до Стелли з рукописом).

...Ось рукопис...

Вона неохоче бере його.

...Ви — Орінтія. Місце дії — наш будуар...

Ставить її стілець на середину сцени.

Ви сидите за письмовим столиком і пишете листи,— чарівної вроди, в чарівному вбранні — сама поезія. Стіл стоїть біля стіни так, що видно тільки вашу спину. Входить король Магнус і зупиняється на порозі... Ваша репліка...

КЕМПБЕЛ (в ролі Орінтії). Хто там?

Сідає з рукописом в руки.

ШОУ (в ролі Магнуса). Його величність король.

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Скажіть королю, що я не хочу бачити його.

ШОУ (Магнус). Він чекає на вашу милість... Входить і сідає.

Бере свій стілець і ставить його поруч з її стільцем.

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Ідіть од мене... Пауза... Я не хочу з вами говорити... Знов пауза... Якщо серед дня й серед ночі до

мене в покої можуть вдиратися тільки тому, що вони — в палаці, а король у нас зле вихований, то мені тут не місце.

ШОУ (Магнус). А сьогодні чого ми сваримось, люба?

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Спитайте вашої совісті.

ШОУ (Магнус). Коли я маю справу з вами, у мене зникає совість. Доведеться сказати вам.

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Ось... подивіться цю книгу... (Подає йому книгу).

ШОУ (Магнус). А що в ній?

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Прочитайте перші три слова... коли посмієте.

ШОУ (Магнус). «Орінтіє, кохана моя...»

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Ви запевняли, що ім'я «Орінтія» вигадали самі й тільки для мене... Так, серед хвальків і обманщиків в справжній король.

(Від себе.) Як це точно, Джой!

(В ролі Орінтії). Ви нездатні зрозуміти, як мене ранить така несправедливість!.. (Різко одвертається від нього.)

ШОУ. Читайте без ремарок, Стелло.

(В ролі Магнуса.) Тільки не прикидайтесь, люба, ніби ви глибоко ображені, якщо це насправді не так. Не треба мучити моє серце...

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Звідколи у вас завелось серце? Ви і його перекупили з третіх рук?

(Від себе.) Оце мені подобається!

(В ролі Орінтії). Послухайте, Магнус. Чом би вам не стати справжнім королем?

ШОУ (Магнус). В яким розумінні, кохана?

КЕМПБЕЛ (Орінтія). О, сліпець! Ви гірший за сліпця! У вас поганий смак. Небо дарує вам троянду, а ви хапаете в обійми капусти.

(Від себе.) Джой, ви тут не образили Шарлотту?

ШОУ. Чудесна метафора, рибко! Бо кожен розумний мужчина, якщо йому скажеш: живи без троянд або ж без капусти, неодмінно обере капусту. До того ж, ви знаєте краще за інших, що мужчина залишає жінку не тому, що вона постаріла. Нова коханка часто буває старішою й потворнішою за попередню.

КЕМПБЕЛ. А чому я повинна знати це краще за інших?

ШОУ. Хоча б тому, що ви двічі були замужем і обидва ваші чоловіки втекли од вас до жінок, які поступаються перед вами і красою, і розумом.

КЕМПБЕЛ. Сказати вам, чого вони втекли? Того, що я на голову вища за них, і їм була несила дотягнутись до мене.

ШОУ. Боже милостивий! Як це, мабуть, солодко — жити свідомістю, що ти богиня,

не вдаривши навіть пальцем об палець, щоб виправдати таке високе звання!

КЕМПБЕЛ. Джой, ну це ж просто смішно! Пат мене взагалі ніколи не кидав. Він загинув смертю хоробрих у бурську війну.

ШОУ. Зозуленько моя! Чоловіки Орінтії — не Пат і не Джордж. Це збірні образи мільйонів чоловіків, які в своєму житті відкусили більше, ніж змогли прожити.

КЕМПБЕЛ. Безглуздя! Цю сцену не варто було й писати.

Кидає рукопис на підлогу. Шоу його піднімає і подає їй знову.

ШОУ. Прошу, читайте далі.

КЕМПБЕЛ (в ролі Орінтії). Магнус, слухайте, Магнус! Коли ж ви, зрештою, одважитесь на те, що передрекла сама доля і вам, і мені?

ШОУ (в ролі Магнуса). А дружину куди? Королеву? Що станеться з моєю бідною дорогою Джемімою?

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Та втопіть її, або пристрельте! Скажіть шоферові, нехай завезе її в ліс і там покине. Ця жінка робить з вас посміховище!

ШОУ (Магнус). Гадаю, з цього нічого не вийде. Та й народ може подумати, ніби вбивати дружин погано.

КЕМПБЕЛ (Орінтія). О, наче ви не розумієте, про що я кажу! Розлучіться з нею! Допечіть їй так, щоб вона погодилась на розлуку. Це ж зовсім просто. І всі так роблять, коли їм закортить свіжини.

ШОУ (Магнус). Але що ж я робитиму без Джеміми?

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Ніхто не розуміє, що ви робите з нею.

(Від себе). Ну, знаєте, Джой!

(В ролі Орінтії). Коли ми одружимося, я вам дозволю зустрічатися з нею скільки завгодно.

ШОУ (Магнус). Яка великодушність, люба Орінтіє, тільки я швидше одружуся з самою Мегерою. Бути дружиною — не ваше покликання.

КЕМПБЕЛ (Орінтія). Вам просто бракує уяви. Зі мною ви будете найщасливішим серед усіх смертних.

ШОУ (Магнус). Хіба я хочу бути ще щасливішим, ніж зараз? Хіба мене не задовольняють оці чудесні платонічні стосунки?

КЕМПБЕЛ. Ні, це вже казна-що! (Ж бурляє рукопис на підлогу.)

ШОУ. Тут лишилось зовсім небагато. Послухайте. (Далі читає сам.)

Магнус каже, глянувши на годинник: «Я мушу йти, мене чекають справи», а Орінтія відповідає: «Хіба у вас можуть бути важливіші справи, ніж зустріч зо мною?»

«Ні, ні!»

«Тоді сідайте».

«Гаразд, — каже він, — але о пів на п'яту мене чекають до чаю».

Вона затримує його: «Обійдетесь без чаю».

«Вам тільки хочеться, щоб я спізнився і тим розсердив свою дружину». Пробує встати, але вона садовить його на місце. «Ну, прошу, відпустіть мене».

Орінтія не відпускає. «Якого біса ви так труситесь перед своєю дружиною? Ах, мій бідненький, як вона знущується з вас!»

«Знущується?! А що робите ви? Принаймні, моя дружина ніколи не дає волі рукам». Знову пробує встати, і знов вона штовхає його на місце. «Невже я мушу кликати варту?»

«Кличте, кличте. Завтра про це напишуть у всіх газетах».

«О, прокляття! Орінтіє, я наказую!». Орінтія регоче: «Ха-ха-ха!»

«Гаразд, диявол у спідниці, ти мене зараз пусти!»

Починає всерйоз вириватись од неї. Вона, пустуючи, хапає його обіруч за шию і притискає до себе. Зрештою вони падають і котяться по підлозі. Нараз розчиняються двері й заходить перший секретар Семпроній, який з жахом лупить очі на непристойне видовище. Завіса.

До Кемпбел, яка сидить, заціпенівши від жаху.

Ну от... хіба не ваш портрет у натуральному вигляді?

КЕМПБЕЛ. Джентльмен не базикає про свої любовні інтрижки — це ж ваші слова!.. Порвіть негайно!

ШОУ. Що-о?!

КЕМПБЕЛ. Порвіть і переписіть все заново від першого до останнього слова. Викиньте геть всі міщанські шпильки на адресу Шарлотти, бо люди скажуть, що старечий маразм і хвороблива зарозумілість позбавили вас останніх залишків здорового глузду.

ШОУ. Як ви смієте так розмовляти зі мною?! Ви переплюнули навіть Орінтію!

КЕМПБЕЛ. Хіба? А ви знаєте, хто ви? Амфісбена!

ШОУ. А що це таке?

КЕМПБЕЛ. Двоголова потвора, любий мій Джой. Одна голова попереду тулуба, а друга — ззаду, й обидві тягнуть у різні боки. Це в стародавніх греків.

Іде зі сцени.

ШОУ (до зали). Минуло сім років... сім довгих років... Ми обоє стали старішими й сварливішими... і все більше віддалялися одне від одного.

Ставить свого стільця на попереднє місце.

В еру «великого Німого» Стеллу не раз запрошували в Голлівуд. І щоразу вона відмовлялась. Та коли настала ера звукового кіно, вона вирішила спробувати щастя.

...прислала мені листа з Голлівуду.

Сідає на свій табурет.

КЕМПБЕЛ (виходить на сцену й спроквола наближається до свого столу, на ходу говорячи адресу). Вілла «Захід сонця». Бульвар Заходу Сонця... Голлівуд, Каліфорнія...

Сідає.

Милий Джой! Ваш лист підбадьорив і дуже порадував мене... Театральне товариство, яке існує на пожертвування, просто нестерпне: воно поводить з артистом, мов з тюком вати... Шлю вам свою фотокартку, зроблену всього півроку тому, на випадок, якщо ви й справді захочете дати мені вашу «Мільйонерку». Як бачите, я ще не зовсім руїна. Страшенно нетерпиться познайомитись з вашою героїнею! Цікаво, яка вона? Як говорить, що робить? Голлівуд і зйомки навчили мене смиренності, святої смиренності: отже тепер не треба мене лякаться. Три тижні роботи за шістнадцять місяців — подумайте, яка мізерія! — підірвали мій дух і волю... Студії кажуть, що я надто знаменита для маленьких ролей і надто англійка, щоб грати головні ролі. В Оклахомі й Небрасці, мовляв, не зрозуміють моєї англійської вимови. У них для мене завжди одна відповідь: «Студія Метро-Голдвін-Мейєр пам'ятає про вас, але поки що нічого не може вам запропонувати»...

Залишивши сцену й оселившись десь у Флоренції, я могла б якось прожити. Але ж іскра в мені ще не згасла... Ще ні!.. Дивно, що я не соромлюсь так нахабно жебрати у вас... Але я попала в безвихідь. Тижнів шість, може, сяк так протягну, а переказ із банку, очевидно, прийде пізніше. Та його й не вистачить, щоб знову стати на ноги. Чи не допоможете ви мені? Я готова боротись до кінця, але тут навіть боротися не дають, а просто примушують висіти в повітрі... Погляньте на фото Ельфака — невже у вас стало б духу залишити його на шість місяців під замком? Завітали б ви в якийсь з собачих карантинів! Бідолашні тварини терплять там муки і в непроглядні осінні тумани, і в похмурі зимові дні, не чуючи ласкавого голосу свого хазяїна. Подумайте, що це значить для собаки! Яюсь я пробула в таких карантині підряд чотири години і надивилась таких жахів, що тепер мені зовсім неважко відмовитись заради мого собачки і від повернення в Англію, і від повернення на сцену. Для нього я — все на світі; то як же я можу його покинути?!.. Бережіть себе, дорогий Джой, і не працюйте так багато... Завжди ваша Стелла.

Склала пожитки, прихопила коханого мопса — і подалася... Хоч Стелла й часто була в Америці і добре знала країну, проте виявилась абсолютно невідготовленою до життя в Південній Каліфорнії. Королі й королеви Голлівуду, що сяяли зорями для цілого світу, були для неї лише тінями на целулоїдній плівці. І коли вона зустрічалася з ними на званих вечорах, то не могла стриматись, щоб не під'южити їх. Знайомлячись з славетною Джоан Кроуфорд, вона спитала, чим та займається. Джону Джильберту, знаменитому герою-коханцю німих фільмів, вона сказала: «Молодий чоловіче, спробуйте пробитися в кіно». На зйомках вона поводила себе гірше, ніж у театрі. Ось що розповідають про те, як знімалась вона в першому фільмі. Стелла прийшла на студію й одразу — до режисера. «Як поживаєте?» — спитав він її. «Нічошенько, — відповіла вона. — Ану, розкажіть, що тут у вас до чого, і давайте швидше покінчимо з цією дурницею». «Гаразд, — сказав він, а сам так і наїжився. — Ви вдова моряка, але ще не знаєте про це й чекаєте його повернення додому. В сцені, яку ми зараз зніматимемо, ви заходите в кімнату, причиняєте за собою двері, підходите до столу, берете підзорну трубу, прямуєте до вікна, відчиняєте його, прикладаєте трубу до ока й пильно вдивляєтесь в море. Ну як, упораетесь з цим?» Вона сказала, що, певне, впорається. «Чудово, — сказав він, — тоді почнемо». І камера запрацювала. Стелла увійшла в кімнату, причинила за собою двері, підійшла до столу, взяла підзорну трубу, відчинила вікно, приготувала підзорну трубу... обернувшись лицем до режисера й запитала: «До якого ока треба притуляти цю штуку?»...

Нічого й казати, її там не дуже любили. Ролі її все дрібніли й дрібніли, а гроші витікали, немов крізь решето. Дехто, звичайно, пробував допомогти їй, але все було марно. Александер Уолкот казав: вона нагадує корабель, що, потопуючи, стріляє в своїх рятівників.

До всього цього при ній ще жив останній китайський мопс — Ельфак, заради якого вона відмовляла собі багато в чому. Вона не бажала повертатись до Англії через суворий карантин на собак. Вона взагалі не їздила туди, куди не пускали Ельфака.

Нарешті в мене з'явилась можливість запропонувати їй невелику роль в моїй новій комедії «Мільйонерка», яку ставило в Нью-Йорку Театральне товариство. Вона образилась і навіть не з'явилася для переговорів.

Переносить стілець Кемпбел до її письмового столу.

У квітні 1935 року, почувши про «Мільйонерку», вона, мабуть, подумала, що їй до ручать у п'єсі головну роль, і...

ШОУ. 11 серпня 1937 року... Мої древні літа (вісімдесят один з хвостиком!) зневолили мене привести до ладу папери і вжити всіх необхідних заходів на випадок наглої смерті. Виявляється, я зробив велику дурницю: всупереч своїм правилам — не зберігати нічого, крім ділових паперів — я зберіг усі ваші листи. Листи Елен Террі я не міг спалити тому, що її почерк — справжнє мистецтво. Хіба можна спалити французький часослов п'ятнадцятого століття? Спалити ваші листи не було б таким вандалізмом.

Встає.

Я збирався купити в модного ювеліра гарненьку скриньку, оздоблену коштовним камінням, щоб у ній вмістилася вся ваша кореспонденція до мене. Але знайшовся кращий і доступніший вихід — просто розтикати її у вульгарні конверти і переслати вам рекомендаційними листами. Таким чином, все наше листування опиниться у ваших руках. Це підвищить ціну на нього, якщо ви здумаете його продати. (Ходою старої людини йде до свого стільця.)

...Чував, що ви й зараз бовкаєте зайве нашим спільним знайомим. З цього радо висловлюю: ви все ще та сама Стелла. Хотів би і я бути колишнім веселим клоуном Джоєм. Але, гай-гай, доводиться задовольнятися роллю старого блазня... (Сідає.)

КЕМПБЕЛ (Під час її монологу світло, що падає на Шоу, потроху пригасає.)

Нью-Йорк... Серпень 1937 року... Голубчику мій, Джой! Чекаю ваших рекомендаційних листів і ніяк не дочекаюсь. Ох, любий! Аж серце заходиться... Я перечитаю їх сотню разів — так хочеться знов пережити свою юність!.. Не розумію, чому листи можуть бути надруковані лише тоді, коли ваш попіл і попіл Шарлотти розвіється вітром?.. Через п'ятдесят років люди житимуть у повітрі. Ніхто не читатиме книг, хіба що крім праць про машини, про різні там гаєчки-болтики. Але й тоді повітроплавці возитимуть у своїх чемоданах ваші листи до мене, бо в них лунає солов'їна пісня. Як солодко щебече мені той соловейко! Але пісня помере, якщо листи пролежать марно півстоліття. «Вісімдесят один з хвостиком!» То й що? А скільки живуть солов'їні пісні? Далєбі, не менше, ніж вісімдесят одну тисячу років! Та де там — більше!.. Кончина Джеймса Баррі навіває сумні роздуми. Це сигнал, і таких сигналів було вже немало. Як швидко наближається фінал!.. Моїх щорічних 500 фунтів цілком вистачає для мене... Я шикарно живу на вісімдесят три долари у найдешевшому пансіоні Нью-Йорка і навіть маю холодильник! Посилаю вам фото Ельфика в профіль, щоб пом'якшало ваше серце. Разом з цим

ви одержите розділ з моєї нової книги. Якщо ви спроможетесь його прочитати, вам стане ясно, заради чого я втекла з Голлівуду в гори, на сім тисяч футів над рівнем моря, і прожила там у хижці сім місяців — казкових сім місяців серед краси, якої неможливо змалювати! Я писала книгу вдень і вночі. А потім—бац!—підвищився кров'яний тиск, почала паморочитись голова. Лікар поставив діагноз: «Надто високо оселились і не в міру багато працюєте».

Дуже мила покоївка-ірландка щоранку заходила до мене навшпиньках і, як тільки я відкривала очі, говорила бадьорим голосом: «Йй-бо, я думала, ви вже померли. А ви ще посміхаєтесь, і Ельфик ваш крутить хвостом». А якось вона шепнула: «Я дещо заощадила з зарплати, так ви того, як буде скрутно, не погордіться взяти в мене...» Я ледве примусила її замовкнути. Добра душа! Рідко такі зустрічаються... Потім я повернулася в Нью-Йорк і ледь доповзла до цього пансіончику. Тижнів дев'ять провалялася в ліжку. Тут мене і знайшов Джон Гілгуд. Зі сльозами на очах він підніс мені квіти й повіз мене на прогулянку в парк. Ми повільно бродили алеями. Я сперлась йому на руку, а Ельфик шастав у нас під ногами. Гілгуд попросив мене подивитись його Гамлета і сказати свою думку. Я, звичайно, все для нього зробила. Зараз я зовсім очуняла. Щойно повернулася з гастролей, які провела в двох літніх театрах,— у Кохасеті й Коннектікуті. Щовечірні оплески й виклики з проханням сказати кілька слів приносили деяку втіху, якщо взагалі такі речі можуть давати втіху... Я не розраховую на вашу відповідь, а просто хочу, щоб ви знали, як я прожила ці останні роки... Тільки ваше тепло зігріває мене хоч трохи в ці похмурі, гнітючі дні і немов наближає до вас. Від цього я горда й щаслива.

ШОУ (до з а л и). Відповісти на цей зворушливий лист мені не пощастило — я тяжко захворів. Деякі американські газети поквипились повідомити про мою смерть, навіть надрукували некрологи, а в редакційних статтях з полегкістю зітхнули. Але й те й інше виявилось трохи передчасним.

КЕМПБЕЛ. Ладо ді Гарда. Травень 1938 року. Любий Джой! Важко читати в газетах про вашу хворобу. Моя кохана Італія чудодійно вплинула на мене. Коли я залишала Сполучені Штати, мене притягли до пароплава на ношах, і в такий же спосіб висадили в Булоні. У мене був суглобовий ревматизм коліна. Я мучилась чотири місяці. Американський лікар прорік: «Півтора року постільного режиму, а потім — милиці». Коли ж за справу взявся італійський лікар, він посміхнувся і сказав: «За два тижні ви в мене танцюватимете». І справді, дванадцять днів грязелікування зовсім поставили мене на

ноги. Тепер важливо одне — щоб одужали ви. Ваша хвороба дуже турбує мене.

ШОУ (встає). Наше століття — століття чудес! (Іде до своєї конторки.)

Я повернувся за письмовий стіл!.. Лікарі таки оживили мене, штрикаючи що два божих тижні в сідницю велетенським шприцем. Отже я ще не помер, хоч зберігати моє життя — суший формалізм. Адже мені стукнуло вісімдесят два, і менше ніяк не даси. (Сідає на табурет.)

Та якщо нас не прикінчили лікарі, то це зробить Гітлер.

КЕМПБЕЛ. Любий Джой! Облиште скарги на роки, це просто смішно. Краще використовуйте ті блага, які ще дає нам життя. Щойно дізналась про величезний успіх вашого фільму «Пігмаліон». Очевидно, ви загрибаєте стільки грошей, що не знаєте, куди їх дівати. Пригадуєте, якого клопоту завдала мені п'єса? І коли це було? Майже тридцять років тому! Я віднесла рукопис Бірбому Трі, вблагала його запросити вас почитати текст, і сказала, що хочу зіграти Елізу. Ну й натерпілися ж ми од вас на репетиціях! Ви трохи не вбили нещасного Трі своїм банальним каламбуром: «Послухайте, Бірбом, будьте ви Трі чи Три, але ж не можна бути тричі ідіотом!» Звісно, ви все забули, а то б прислали на різдво подарунок. То ж як ви смієте кричати на весь світ, ніби мене неможливо терпіти на сцені... я ж тільки раз і зірвалась, коли ви мені допекли! (Підводиться і йде на авансцену, простягнувши руку до зали.)

Я стала отак біля рампи й сказала: «Якщо не піде з театру пан Шоу, то піду я!» А ви ще звинувачуєте мене, що я грубіяно людям! Це ви, відтоді як вперше вмочили перо у чорнильницю, тільки цим і займалися! (Повертається на своє місце й сідає.)

ШОУ. Коли б я мав час написати за вас мемуари, я зробив би з вас найзнаменитішу жінку Європи й Америки. Грошей у мене чортма, а наступного місяця треба сплатити гору податків; тимчасом екранізація «Пігмаліона» поки що не дала мені жодного пенні... А про те, щоб привезти вас знову до Англії — навіть не думайте. Радніше я притяг би з пекла бісову жінку! Ви збаламутите й мене, і всіх інших. Ви навіть не уявляєте, як я благословляю ваше злощасне щеня... От би вам взятися та й написати правдиву книгу під заголовком: «Чому, хоч я й була блискучою актрисою, жоден антрепренер не запропонував мені ангажементу вдруге, коли хоч якось міг обійтися без мене?» Та хіба ви таке напишете!

КЕМПБЕЛ. Що я чую, рятуйте!.. Шість ангажементів у Александера, дев'ять у Форбс-Робертсона, чотири в Джеральда Дюмур'є, два у Хейра, чотири в Бірбома

Трі... А втім, не варто звертати уваги на ваші злісні наклепи... Що буде з листами, коли почнеться війна?— оце мене зараз турбує. Я запхала їх в стару коробку для капелюшків і ховаю на ніч під ліжко. Бачите, Джой, де ви зрештою опинились — у мене під ліжком! Хоч я й живу в єдиній маленькій кімнаті, проте маю навіть камін. А за вікном — чудесну панораму Тюльєрі. Паризьке сонце гостює в мене ціліснікий день. Крита колонада тягнеться вздовж усієї вулиці. Отже, я можу гуляти й під час дощу. Герцог та герцогиня Віндзорські мешають у сусідстві, через три будинки праворуч...

Здається, ви написали нову п'єсу? І це у ваші літа!

ШОУ. Так, моя нова п'єса «Женева» просто жахлива! Найввічливіший з моїх критиків облаяв мене старою мавпою, що жбурляє кокосові горіхи в публіку. Днями я дивився виставу й зовсім захворів од неї. Хоча актори грають прекрасно, але весь спектакль нагадує передвибірчий мітинг... Час би вже кинути робити всім неприємності. Але я мушу писати п'єси, такі як «Женева». І не тому, що мені цього хочеться. Це сильніше за мене — наближається війна і все таке інше... Блазеньське прізвисько «Джой» — найрозумніше, що вам поталанило винайти в своєму житті. Це правда, правда, правда!..

КЕМПБЕЛ. Хіба я його винайшла? Джоя породили ваші листи. Якщо ж вони були нещирі, то Джой — самозванець. Та годі, кінець! Більше не буду марнувати ваш час на свою «безглузду писанину». Зустрінемось краще на небі: ви низько вклонитесь мені, а я зроблю реверанс. Янголи перемигнуть ся і скажуть: «...тут вони не зірвуть квітів насолоди і не зіпсують звичаїв нашого крилатого братства...»

ШОУ (до зали, знову слабким старечим голосом). Ще тільки раз я одержав вісточку од Стелли, на яку відповів через місяць. Цим усе й закінчилось. Її останній лист датований 28 червня 1939 року. Гітлер стягував танки до лінії Мажіно, друга світова війна вже нависла над людством. Я саме послав Стеллі записку, в якій повідомляв, що її мітять на роль у фільмі за моєю комедією «Майор Барбара». Мене дуже цікавило, чи й справді вона ще готова до бою.

КЕМПБЕЛ... Так, я ще готова стати до бою, тільки не в ролі гарматного м'яса... Тижнів зо два тому мене вже потягло на героїзм — я запропонувала свої послуги тутешньому Англійському театрові за двадцять п'ять, а то й менше фунтів на тиждень. У відповідь одержала п'єсу на ознайомлення. Я мала грати єврейку, в якій є син-ідіот: він убиває маленьких дівчаток і ховає тіла в господарську сумку своєї матусі. Вся моя роль обме-

жувалась єдиною фразою: «Ой-ой-ой! Нам не слід було залишати його самого!» Я спитала директора, що їх примушує ставити таку гидоту? «Треба ж їм показати якусь новинку, і саме таку, якої вони не побачать у Лондоні»,— відповів він. Я здивувалась: «Кому це «їм»?» І почула: «Англійським туристам». А режисер вважав, що я і є та сама маленька Стелла, яку повинні вбивати. Він і повірити не міг, що мені сімдесят чотири. Та в довіднику було надруковано точно: народилася 9 лютого 1865 року... Мрію знов перебраться на південь Франції, в якийсь маленький закутковий готель, щоб за ті самі гроші слухати солов'їв, вдихати аромат апельсинових дерев і милуватися казковою красою... Я вже звикла до бідності, до всяких злигод і навіть до того, що ніхто не подає мені руку, коли я переношу Ельфика через дорогу, по якій лине суцільний потік машин... Стелла.

Світло, що падає на неї, починає повільно згасати.

ШОУ. Лондон, Уайтхолл Корт, 4... 21 серпня 1939 року. Дорога Стелло... Гігант став руїною, а його дружину прикував до ліжка радикуліт... Паскаль замірявся дати вам роль, але ж ви знов не побажали розлучитись на півроку з своїм коханим песиком. Ради бога, коли сконає це злощасне створіння, своєю смертю чи під колесами авто-

мобіля, купіть собі ведмедя, жирафу, крокодила, ба навіть моржа. З ними ви зможете їздити всюди. Це дуже милі хатні тварини, хоч крокодил і має жахливу звичку їсти смаглявих дітей. Найкращі пуми, вони просто душки: одну, до речі, навіть я приручив...

Світло, що падає на Кемпбел, згасає далі.

Цього року я не поїхав на театральний фестиваль у Мальвері. Проте моя нова п'єса влила у нього живу струминку. В ній діють: Карл II, його дружина, дві його коханки, одна актриса, Ісаак Ньютон, його економка й служниця, художник Неллер, перший кватер Джордж Фокс і Джеймс II, який був тоді герцогом Йоркським.

Світло ще дужче тьмяніє.

Більше я не ставлю своїх п'єс: надто старий... надто старий... надто старий... Джордж Бернард Шоу.

«Шоу» вимовляється вже в цілковитій темряві.

Завіса.

Знов спалахує світло на сцені. Шоу й Кемпбел встають, складають листи назад у коробку і закривають кришку. Покінчивши з цим, дивляться одне одному в вічі. Завіса падає.

*З англійської переклали
Леонід СОЛОНЬКО та Ірина
ГРИГОРЕНКО*

